

V. CIVIL FÓRUM 2003

Együttműködés, érdekvédelem és szakmaiság a civil szférában

PROGRAMTERVEZET

Május 1., csütörtök

18.00–22.00 Regisztráció, elszállásolás, vacsora

Május 2., péntek - PLENÁRIS ÜLÉS

7.00– 9.00 Regisztráció, elszállásolás, reggeli

9.00– 9.30 Megnyitó, köszöntő

Somai József, az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány elnöke

Bálint Pataki József, a Határon Túli Magyarok Hivatalának elnöke

9.30–10.00 **Markó Béla**, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnöke

Mit tehet az erdélyi magyar politikum az erdélyi magyar civil szféráért?

10.00–10.30 **Kolumbán Gábor**, a Civitas Alapítvány elnöke

Érték és/vagy érdek - Az értékelvűség érvényesítésének lehetőségei a civil szféra és a politikum viszonyában

10.30–10.45 **Jagasics Béla**, a Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Informatikai és Társadalmi Kapcsolatok Hivatala Civil Kapcsolatok Főosztályának főosztályvezető-helyettese

Egy valódi partnerség felé – kormányzati szempontok

10.45–11.00 **Barabás Miklós**, az Európa Ház igazgatója

Egy valódi partnerség felé – civil megközelítések

11.00–11.30 Szünet

11.30–12.00 **dr. Papp Kincses Emese** tanárnő

Az értelmiségi elit szerepváltozásai és a civil szféra

12.00–12.30 **Vercseg Ilona**, a budapesti Közösségfejlesztők Egyesületének elnöke

A civil szervezetek strukturális együttműködése

12.30–13.00 **Gerencsér Balázs**, a Nonprofit Információs és Oktató Központ igazgatóhelyettese

Szakmaiság a civil szervezeteknél

13.00–14.30 Ebéd

15.00–17.30 Vitafórum

A politikai és a civil szektor kapcsolata kisebbségi társadalmunkban

Vitaindító előadások: **Somai József** és **Kelemen Hunor**; moderátor: **Bodó Barna**

17.30–18.30 A **Civil Fórum** lap író-olvasó találkozója

18.30–19.00 Szünet

19.00–20.00 **Aperto** együttes előadása

20.00–21.00 Vacsora

21.00–22.00 Kötetlen beszélgetés a Csiha Emese-teremben

Május 3., szombat - SZEKCIÓTANÁCSKOZÁSOK

9.00–19.00 A szekciók munkálatai

13.00–14.30 Ebéd

10.30–11.00 és 16.00–16.30 Szünet

19.00–20.00 A szekciók kiértékelése (plénumban)

20.00–21.00 Vacsora

Május 4., vasárnap

8.00-tól Reggeli, elutazás

A rendezvény teljes időtartama alatt a résztvevő szervezetek kiállításon népszerűsíthetik tevékenységeiket. A kiállított tárgyak biztonságáról a szervezők gondoskodnak.

A rendezvény költségeire beadott pályázatok sikere függvényében, lehetőség nyílik a rászoruló résztvevők szállás és étkezési költségeinek támogatására. A jelentkezés feltételeit a mellékelt jelentkezési űrlap tartalmazza.

Szeretnénk felhívni minden kedves olvasónk figyelmét, hogy az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány ebben az évben is megszervezi a civil szervezetek már hagyományossá vált konferenciáját. A konferencia munkálatai ez évben is plenáris előadások és tematikus szekcióülések keretében zajlanak. Rendezvényünkön nyilvános vitafórumra is sor kerül, mely lehetőséget nyújt minden résztvevőnek a felvetett témával kapcsolatos véleménynyilvánításra. A programról és a szekciókról a következő oldalakon számolunk be bővebben.

Ha a leírások, a program felkeltette érdeklődését, esetleg az előző konferenciákon való részvétele kellemes emlékeket idéz, idén is alkalma adódik a találkozásra, az együtt gondolkodásra, a közös cselekvésre.

Rendezvényünkre mindenkit szeretettel várunk.

Vitafórum

A politikai és a civil szektor kapcsolata kisebbségi társadalmunkban

A vitafórummal célunk, hasonlóan a múlt éviéhez, a fórumon résztvevő civil szervezetek képviselői számára lehetőséget teremteni a civil társadalmat érintő legidősebb kérdésekben való véleménynyilvánításra. A fórumszervezők úgy vélik, hogy időszzerű a romániai magyar kisebbség érdekvédelmi folyamatában megkeresni, feltárni a politikai és a civil szféra közötti együttműködés erejében rejlő forrásokat. Tesszük ezt abból a meggyőződésből, mely szerint az önépítkező romániai magyar civil társadalom előrehaladásának alapvető tényezője a két szektor közös kötelezővállalása és egymás segítése.

A közérdekű célok megvalósításához, a rövid és hosszú távú érdekek talaján és az együttes felelősség jegyében összetartásra van szükség, mely egységes útja kisebbségi társadalmunknak.

Egyházi szekció

Az egyház által felvállalt közösségi feladatok ellátása – Egyházi gazdálkodás

Szervezők

Vetési László, az Erdélyi Református Egyházkerület szórványügyi előadója
 cím: 3400 Kolozsvár, I.C. Brătianu u. 51–53 sz.
 telefon/fax: 0264–199800, 0264–192453
 e-mail: szorvany@reformatus.ro

Kolumbán Gábor, az Erdélyi Unitárius Egyház főgondnoka
 cím: 4150 Székelyudvarhely, Kossuth Lajos u. 54 sz.
 telefon: 0722–543023
 e-mail: kolumbangabor@sapientia.nextra.ro

Az idők során kialakult vélemény, mely szerint az egyház gazdag lenne, mára hitelét veszítette. Mint bármely intézménynek, az egyháznak is szüksége van anyagi alapokra a rendeltetésszerű működéshez. Mindannyian tudjuk, tapasztaljuk, hogy egyházainknak, gyülekezeti közösségeinknek anyagi gondjaik vannak, amelyeket a külföldről kapott támogatások nem oldanak meg.

A változó világ eddig nem tapasztalt követelményeket támaszt az egyházzal és elöljáróival szemben. Olyan problémákra és ezek megoldására is oda kell figyelniünk a fenntartás, a működtetés érdekében, amelyekre eddig nem fektettünk elég hangsúlyt, vagy amelyeket nem kezeltünk kellő hozzáértéssel. Ezek a kérdések a gazdálkodás problémájához is elvezetnek bennünket. Sajnos, nem tudunk jól gazdálkodni azaz a kevéssel sem, amink van. Egyházaink, közösségeink vezetőiként azonban felelősséggel tartozunk a működtetésért. A megoldásokat nekünk kell megtalálnunk úgy, hogy nyugati példák-ból tanulunk, a múlt tapasztalatait elemezzük, és ezeket helyi sajátosságainkhoz alakítjuk.

Természetesen felmerül a kérdés, miként fér össze a világi gazdaság piaca az egyházi szolgálatot vállalók életvitelével, és hogy érvényesíthető-e az egyházi tulajdon közösségi, elidegeníthető jellege a piaci verseny körülményei között.

Nem szabad elfelejteni az elvi, bibliai kiindulópontot: „A jókedvű adakozót szereti, és megáldja az Isten.” Az egyházat tehát anyagi-lag a hívek hálájának kell fenntartania, akik a hálaadás gyümölcsseit

termik Isten és az egyház ajándékaért. A hívek szegénysége azonban az egyház szegénységét is jelenti, így az alapvető hitéleti, lelkigondozói és közösségi feladatokat igen nehezen tudja ellátni. A jelenkori egyház nagyon nagy anyagi gondokkal küszködik, és egyre inkább az önfenntartásra kell törekednie. Ezt azonban csak a meglévő anyagi alapokkal való helyes gazdálkodás teszi lehetővé. A román törvénykezés lehetővé teszi az egyházi ingatlanok visszaszerzését, azonban ezek fenntartása, restaurálása és megfelelő felhasználása már bennünket terhel. Ezért is nagyon fontos és szükséges odafigyelni az egyházak anyagi biztonságára. A közeljövő mindannyiunktól felelősségteljesebb tervezést követel.

Számos elvi kérdéssel is szembesülünk a „sáfársági munka” kapcsán. Nem mond-e ellent az egyház belső rendszerének, a valóságának a gazdálkodás, hiszen ez pénz- és sikerorientált tevékenység? Az bizonyos, hogy a gazdálkodás teljesen új jelleget kap ebben a vonatkozásban, az állami gazdálkodástól eltérő törvények és értékek határozzák meg. Mindig tudnunk kell, miért, mi-

nek az érdekében van szükségünk más módszerek alkalmazására. Ugyanakkor nem javallott, hogy a lelkész maga vállalkozásokkal foglalkozzon. Milyen alternatívák nyílnak a megoldáshoz? Az első dolog mindenképp az, hogy nem gazdag egyház kell, hanem a hála anyagi gyümölcsseit termő, gazdag hívek. Ebben kell az egyháznak másokat segítenie.

A gazdálkodási tevékenységnek jól meghatározott szerepe van az egyházközösség életében, de sohasem téveszthető szem elől, hogy „ahol megjelenik a fényűzés, ott elhal az együttérzés”. A lelkésznek kell a végletek közötti arany középutat megtalálnia. Senki sem mondja, hogy ez könnyű feladat. De egyházunk léte forog kockán, saját közösségeinkről van szó. Az evangélium üzenetének megfelelően kell cselekednünk.

A felvetett kérdések boncolgatására, közös gondolkodásra, az alternatívák megismerésére és további keresésére teszünk kísérletet az ez évi egyházi szekcióban. A probléma mindannyiunk problémája, célunk pedig együtt keresni a megoldást. Minden érintett és érdeklődő személyt szeretettel várunk!

Programtervezet

Barth Ottó, a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség gazdasági igazgatója, Gyulafehérvár

Pénz és vagyon az evangélium szolgálatában – vitaindító előadás
Kolumbán Gábor, az Unitárius Egyház főgondnoka, Székelyudvarhely
A világiak szerepe az egyházi gazdálkodásban

Gergely István, a Csibész Alapítvány elnöke, Csíksomlyó
Életrevaló egyház

Juhász Tamás, az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézet rektora, Kolozsvár

Az egyház gazdasági szerepének etikai kérdései

Szegedi László református lelkész, Kőhalom

Gazdálkodás és egyház

Az előadásokat tanácskozás és tapasztalatcserre követi.

Épített kultúra szekció

Az erdélyi épített kultúra és a vezető szerepre kényszerült civil szféra

Szervező

dr. Szabó Bálint, a Transsylvania Trust Alapítvány elnöke

cím: 3400 Kolozsvár, o.p. 1 c.p. 379

telefon/fax: 0264-435489, 0744-573090

e-mail: szabob@trust.dntcj.ro

1. A közeg, amelyben az épített kultúra létezik

Az épített kultúra területén tevékenykedő erdélyi civil kezdeményezések helyzete sajátos. A központi hatóság az elmúlt években szinte alig támogatta az épített kultúrát. Hatósági ellenőrző szerepének mércéjét is megengedhetetlenül alacsony szintre helyezve a felelős Művelődési és Kultuszminisztérium takaréklánгон gyakorolja koordinátori (stratégiaalkotó), illetve a szponzorszerpét. (Ez részben a nyugati modell, csak hogy: adó, hitel és más kedvezményekkel ott nagyon jelentős a „rejtett” támogatás, a törvényes keret adott – ami, ha kell, kényszerít az épített kultúra tiszteletére –, az önkormányzatok és autonómiájuk működőképes, a szakmai civil szervezetek pedig erősek, és komoly szavuk van a közvélemény formálásában.)

Az önkormányzatok – tisztelet a kivételnek – még nem fogták fel, hogy az övék lett a feladat (főleg, ahol ők a tulajdonosok, de nem csak ott). A műemlék-tulajdonos magánszféra szegény vagy nagyon szegény, civil szakmai vagy értékvédő szervezetek pedig alig vannak, szavukra nem figyel az átlagpolgár, akit arra tanítottak, hogy az új emberhez új ház illik – nem ismeri az épített kultúra fogalmát.

2. Az épített kultúra szekció prioritásai

Az épített kultúra szekcióban – mert a fentiek ilyen prioritást kényszerítenek ki – a civil szférában történő együttműködés, érdekvédelem és szakmaiság mellé rendeljük kötelező szempontként a kezdeményezést, a koor-

dinálást, illetve a felelősségérzetet, és ezekről egyeztetjük véleményünket. Mi a teendő, ha a civil szféra markánsabb a kormányzatnál? Melyek a többletfeladatok ilyen helyzetben? Kíváncsiak vagyunk a civil szerveződésekben részt vállaló, de a kor-

mányszféra is tevékenykedő, a gyakran csak takaréklánгон működő vagy még nagyon zsenge kormányzati szférarész munkatársainak a véleményére. Kis túlzással: civil kezdeményezés vagy semmi.

Programtervezet

dr. Szabó Bálint, a Transsylvania Trust Alapítvány és az Erdélyi Műemlék-restaurátorok Egyesületének elnöke, Kolozsvár

Regionális kisebbségi épített-kultúramenedzsment

dr. Kovács András, az Entz Géza Művészettörténeti Alapítvány elnöke, Kolozsvár

Kutatás és piaciorientáltság – Lehet-e irányítani a kutatómunkát civil szervezetként?

Benczédi Sándor, az Erdélyi Műemlék-restaurátorok Egyesületének alelnöke, Sepsiszentgyörgy

Mire használható, és meddig ér az önkormányzati autonómia, ha a „civil” is részt vesznek a kialakításában?

Guttmann Szabolcs, az Erdélyi Műemlék-restaurátorok Egyesületének alelnöke, Nagyszeben

A helyi műszaki adminisztráció és a civil szféra

Bara István, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság alelnöke, Szatmárnémeti

Egyházi szolgálat és épített-örökségvédelem

Hlavathy Izabella, a Keöpeczi Sebestyén József Műemlékvédő Egyesület tagja, Sepsiszentgyörgy

Civil akarat és köztisztviselés az épített kultúra helyi védelmében

Daróczi Miklós, az Erdélyi Református Egyházkerület előadója, Kolozsvár

A tulajdonos egyház viszonya az épített kultúrához

Mihály Zita, a Csíki Műemlékvédő Egyesület elnöke, Csíkszereda

Hatósági ellenőrzés és civil kezdeményezés

Dukrét Géza, a Partiumi Műemlék és Emlékhely Bizottság elnöke, Nagyvárad

A népszerű civil kezdeményezés

Hegedüs Csilla, a Transsylvania Trust Alapítvány ügyvezető igazgatója, Kolozsvár

Fenntartható fejlődés az épített kultúrában

Kirizsán Imola, a Transsylvania Trust Alapítvány Kutatási és Dokumentálási Részlegének vezetője és az Erdélyi Műemlék-restaurátorok Egyesületének titkára, Kolozsvár

Épített kultúra és szakértelem

Makay Dorottya, a Transsylvania Trust Alapítvány Oktatási Részlegének vezetője, Kolozsvár

Oktatás és közízlés-nevelés

Hlavathy Károly, a Transsylvania Trust Alapítvány vezetőtanácsának tagja, Sepsiszentgyörgy

Profitorientált épített kultúra

Gazdasági szekció

Az oktatás szerepe az erdélyi magyarság gazdasági építkezésében

Szervező

Ciotlăuş Judit, a Románia Magyar Közgazdász Társaság ügyvezető titkára

cím: 3400 Kolozsvár, Pietroasa u. 12 sz.

telefon/fax: 0264-431488 e-mail: rmkt@mail.dntcj.ro

A gazdasági megerősödés, a vagyonosodás, a munkahelyteremtés, a versenyképesség, a jövőbe vetett hit fenntartása az erdélyi magyarság itthonmaradásának alapfeltétele. Ennek elérése érdekében szervezkednie, cselekednie, építkeznie kell. Erősíteni kell a már létező kis- és középvállalkozásokat, szövetkezeteket, társulásokat, civil szervezeteket és az érdekvédelmi intézményrendszert. Erősíteni kell a közép- és felsőfokú szakoktatást és felnőttképzést.

Ezeknek a feladatoknak az elvégzéséhez erős gazdasági intézményrendszer szükséges. Olyan oktatási szerkezetet kell kiépíteni, amely versenyképes, válaszolni tud a gazdasági fejlődés igényeire, és igazodni tud a munkaerőpiac kéréseihez. Korszerűvé, versenyképesé és minőségivé kell tenni az oktatásszerkezetet.

A korszerű iskolaszervezet kialakításában az iskolai autonómia biztosítása a legfontosabb. Ez azt jelenti elsősorban, hogy az iskola típusának, az iskola arculatának mindig meg kell felelnie a településszerkezet elvárásainak. A profilt úgy kell megválasztani, hogy az illető település gazdasági trendjeinek a fejlesztését, a fejlődés biztosítását szolgál-

ja, és ezért olyan szakmákat kell oktatni a fiataloknak, amelyekre van kereslet a munkaerőpiacon, azaz az oklevél valós értékeket takar.

Nagyon fontos, hogy a civil társadalom segítsen az állami közhatóságoknak, azoknak a szakminisztériumoknak, amelyeknek ki kell alakítaniuk ezt a tanügyi szerkezetet, hogy a közösségek megértsék, és megfelelő szakmai indoklás alapján beláthassák ennek az oktatásszerkezetnek a szükségességét. Fi-

gyelembe kell venni, hogy a regionalizmus felértékelődött, és a közép- és felsőiskolai képzés erdélyi „szórása” a regionális fejlesztés alapja.

Hasonlóan fontos a civil szektornak a felnőttképzés megszervezésében játszott szerepe, hogy a szakterület idejében felzárkózhasson a modernizáció igényeihez, és képes legyen az EU-csatlakozás feltételrendszerének eleget tenni.

Ezekre a kérdésekre keres választ az V. Civil Fórum gazdasági szekciója.

Programtervezet

dr. Vincze Mária, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Közgazdasági Karának egyetemi professzora, Kolozsvár

A magyar nyelvű felsőfokú gazdasági szakoktatás helyzete Erdélyben

Somai József, a Romániai Magyar Közgazdász Társaság elnöke, Kolozsvár

A magyar nyelvű középfokú gazdasági szakoktatás szerepe az erdélyi magyarság gazdasági építkezésében

Csomós Attila, a Romániai Magyar Gazdák Egyesületének (Maros megye) elnöke, Marosvásárhely

Az RMGE szerepe a mezőgazdasági oktatásban

Hajdó Csaba, a Civitas Alapítvány ügyvezető igazgatója, Kolozsvár

Elitképzés és a regionális fejlődés kihívásai

Zöld Sándor, az Új Kézfogás Közalapítvány kuratóriumi titkára, Budapest

Az ÚKKA szerepe az erdélyi magyar gazdasági oktatásban

A gazdasági szekció délutáni programját a Gazdasági Civil Parlament alakuló ülése képezi.

Környezetvédelem szekció

Természetvédelem közösségi részvétellel

Szervező

Potozky László, a Polgár-Társ Alapítvány igazgatója

cím: 4100 Csíkszereda, p-ța Cetății 1/65-66

telefon/fax: 0266-110686, 0744-396813 e-mail: epce@topnet.ro

Románia EU-s csatlakozási folyamatában a 22-es környezetvédelmi fejezet lezárása talán a legnagyobb kihívás. Egyes felmérések szerint a hazai környezet „EU-konformmá” tétele több mint 20 milliárd dolláros befektetést igényel. Jelenleg több mint 1130 ipari és települési hulladéklerakó található országszerte. Ezek nagy része nem felel meg semmilyen környezetvédelmi előírásnak. Ami talán még ennél is súlyosabb, az a területek, a talaj, valamint a felszíni és az alatti vizek szennyezése és szennyezettsége. A természetvédelmi területek valójában gazdátlanok, ezért sok esetben nagy rombolásnak vannak kitéve. A felmérések szerint több mint 50.000 ha terület, valamint 320 km folyóvíz súlyosan szennyezett. Ilyen helyzetben jelentős szerep hárul (hárulhat) a zöld civil szervezetekre, sőt, mi több, bizonyos esetekben a fenn-

tartható megoldások életbe ültetésének egyetlen valós alternatíváját jelentik. A környezet monitorizálása, a nevelés, valamint a természet- és vízvédelem területén jelentős eredményeket értek el a hazai magyar civil szervezetek a közösségek bevonását is megcélzó projekteikkel.

A szekció célja egy pár ilyen sikeres projekt ismertetése. Ezek bemutatását vi-

taindítónak szánjuk a következő kérdések megválaszolásához:

– Mít és mennyit vállalnak (vállalhatnak) a zöld civil szervezetek a környezet védelme érdekében?

– Az együttműködés lehetőségei és szükségszerűsége a környezetvédelmi mozgalomban

Vitaindító előadások

Jánosi Csaba, a Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület elnöke, Csíkszereda

A székelyföldi ásványvízfürdők újjáépítési lehetőségei

Szodoray-Parádi Farkas, az Erdélyi Kárpát Egyesület alelnöke, Szatmárnémeti

Természetvédelem a Túr mentén

Ambrus László, az AGORA Fenntartható Fejlesztési Munkacsoport igazgatója, Székelyudvarhely

Természeti értékek „hasznosítási” lehetőségei az udvarhelyszéki fenntartható turizmusban

Moderátor: Potozky László, a Polgár-Társ Alapítvány igazgatója, Csíkszereda

Ifjúsági szekció

Az ifjúsági érdekvédelem jogi vonatkozásai

Szervező

Lokodi Csaba, a Kolozsvári Magyar Diákszövetség elnöke

cím: 3400 Kolozsvár, Avram Iancu u. 21 sz.

telefon: 0264-195700, 0723-050535

telefon/fax: 0264-196561

e-mail: lokodi@kmdsz.ro

Az ifjúsági szekció témája köré csoportosuló kérdések a következők:

1) Melyik az a terület, ami azon túl, hogy az ifjúsági szférát érinti, majdnem érintetlen Romániában?

2) Melyik az a terület, amely jelenleg elég távol áll az aktuális politikai kérdésektől?

3) Melyik az a terület, amelyről feltételezhető, hogy az előrelépések, a megoldások előkészítésének érdekében széles körű tájékozódásra van szükség?

4) Melyik az az ifjúságot érintő terület, amely problémáinak, kihívásainak megválaszolására a civil és a kormányzati szféra összefogására van szükség?

Így született meg az ötlet, hogy a Civil Fórum ifjúsági szekciója elemezze a romániai felsőfokú oktatásban részt vevő fiatalok jogait érintő kérdéseket. Ez alatt a következőket értjük: a diákjogok behelyezése az egyetemes emberi jogok szférájába, a romániai törvényi szabályozások megvizsgálása, a diákjogok átfogó és romániai meghatározása, a védelmét biztosító garanciák felkutatása, a diákjogokat érvényesítő szervezetek jelenlegi tevékenysége, a kisebbségi diákjogok behatárolása, az oktatási rendszer diákjogok védelmét ellátó intézményeinek működése, a magyarországi oktatási rendszer hasonló intézményeinek bemutatása, a felsőoktatási intézmények diákjogokhoz való viszonyulása.

A téma aktualitását indokolja, hogy Romániában nem létezik olyan egységes szabályozás, amely definiálná vagy védené az egyetemi hallgatók jogait. Sőt, még azt sem lehet tudni pontosan, hogy Romániában mit fed a diákjogok fogalma. Ennek ellenére számos olyan szervezet létezik, amelynek fő célkitűzése az egyetemi oktatásban részt vevő fiatalok érdekeinek védelme. Minden erdélyi magyar diákszövetség alapdokumentuma tartalmazza azt, hogy az illető szervezet fő célkitűzésének tekinti tagjai érdekeinek védelmét. Vajon hogyan valósul meg mindez a gyakorlatban, a jelenlegi nagyon hiányos törvényi szabályozások körülményei között?

A román oktatási törvény a diákok jogaira vonatkozó szabályozásokat az egyetemi autonómia elve alapján többnyire a felsőoktatási intézmények saját hatáskörébe utalja. Hogyan oldják meg ezek az intézmények a felmerülő problémákat? És milyen belső szabályozások vannak a kisebbségekhez tartozó egyetemi hallgatók jogai védelmének biztosítására? Ezek az intézmények hogyan működtek a gyakorlatban a saját maguk által létrehozott rendszereket?

Ha a felvetett problémákra legalább részben sikerül választ adni, ha valamilyen elképzelés körvonalazódik, akkor megtörtént a hazai diákjogokra vonatkozó első lépés: megtudhatjuk, hol állunk, különös figyelmet fordítva a kisebbségi jogok védelmére.

A meghívottak között találhatók majd a működő diákszövetségek képviselői, egy alkotmányjogász, egy kisebbségi jogi szakember, parlamenti képviselők vagy szenátorok (az oktatási bizottságok tagjai), az egyetemi vezetőségek képviselői (rektorok, rektorhelyettesek), a Magyar Oktatási Minisztérium képviselői (előadók, határon túli ügyekkel foglalkozó tanácsadók), az RMDSZ oktatáspolitikai szakemberei.

A szekció előadásainak a következő kérdésekre kell megadniuk a választ:

I.

1) Mit tekintenek diákjognak a különböző jogrendszerekben?

2) A diákjog az egyetemes emberi jogok körébe tartozik-e?

3) Mit tartalmaz az alkotmány a diákjogokról és az oktatásról?

Ezekre a kérdésekre alkotmányjogász adhat választ.

II.

1) Mit jelentenek Európában a kisebbségi jogok?

2) A kisebbségi jogok hogyan kapcsolódnak a diákjogokhoz?

3) Milyen hatása van mindennek a román jogrendszerre?

Ezekre a kérdésekre kisebbségi jogász adhat választ.

III.

1) Mit tesz a törvényhozás a diákjogokért?

2) Egyáltalán problémaként merül-e fel a diákjogok védelme Romániában?

3) Megoldandó kérdésként merül-e fel a kisebbségi diákjogok védelme?

Ezekre a kérdésekre a szenátus és a képviselőház oktatási bizottságainak magyar tagjai adhatnak választ.

IV.

1) Hogyan illeszkednek a diákjogi kérdések az RMDSZ programjába?

2) Mit tesz az érdekvédelmi szövetség a diákjogok védelmében?

3) Hogyan illeszkedik mindez a szövetség oktatási és ifjúsági politikájába?

Ezekre a kérdésekre az RMDSZ oktatáspolitikai szakemberei és ifjúsági előadói adhatnak választ.

V.

1) Hogyan védelmezik a diákjogokat Magyarországon?

2) Mit jelent mindez a gyakorlatban?

3) Hogyan jött létre ez a rendszer, melyek az egységes szabályozás alapelvei?

Ezekre a kérdésekre a Magyarországon működő Országos Hallgatói Önkormányzat képviselője valamint az oktatási ombudsman adhat választ.

Lehetséges következtetések, eredmények: rendszerkritika, az igények felismerése és megfogalmazása, a helyzet felmérése, más modellek megismerése, gyakorlati helyzetkép, szándékok, tervek megfogalmazása.

Programtervezet

Asztalos Ferenc, a Képviselőház Oktatási Bizottságának tagja, Székelyudvarhely

A diákjogok aktuális helyzete a törvényhozásban

Varga Attila parlamenti képviselő, alkotmányjogász, Szatmárnémeti

A diákjog mint alapvető emberi jog

Aary Tamas-Lajos, oktatási jogok biztosa, Magyar Oktatási Minisztérium, Budapest

A magyar oktatási jogok védelmének rendszere, törvényi szabályozása

dr. Kása Zoltán, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem rektorhelyettese, Kolozsvár

Diákjogok védelme a Babeş-Bolyai Tudományegyetem rendszerében

Enyedi Lajos, az Országos Magyar Diákszövetség elnöke, Marosvásárhely

Az Országos Magyar Diákszövetség tevékenysége – érdekvédelem a gyakorlatban

Veress Valér, a Romániai Magyar Doktoranduszok Országos Szövetségének elnöke, Kolozsvár

A Romániai Magyar Doktoranduszok Országos Szövetségének tevékenysége

Porcsalmi Bálint, az RMDSZ ifjúsági előadója, Kolozsvár

A diákjogok kérdése, mint az RMDSZ ifjúsági stratégiájának része

Barthel Zsolt, a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájának elnöke, Budapest

A hallgatói jogok védelme a gyakorlatban, Magyarországon

Művelődés és média szekció

A (művelődési) civil szervezetek kommunikációs stratégiája

Szervezők

Szenkovics Dezső, az Agnus Média Alapítvány ügyvezető igazgatója

cím: 3400 Kolozsvár, str. Gheorghe Bîlaşcu nr. 29

telefon/fax: 0264-192668, 0740-179272

e-mail: iskola@cluj.astral.ro

Dáné Tibor Kálmán, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület titkára

cím: 3400 Kolozsvár, Densuşianu u. 6/A sz.

telefon/fax: 0264-441425

e-mail: danetk@rmdsz.cluj.astral.ro

AXXI. század társadalmának egyik legjellemzőbb vonása a gyors információáramlás. Éppen ezért nevezzük információs társadalomnak. Az információs áradat miatt az állampolgároknak nincs sem idejük, sem módjuk arra, hogy minden őket érintő, számukra fontos területen saját kutatást, elemzést végezzenek. Így az informálódás, az objektív tájékozódás, a véleményalkotás és a megalapozott döntés folyamatában más forrásokra kell támaszkodniuk, főként a tömegtájékoztatási eszközökre.

A tájékoztatás, az információszolgáltatás mellett a tömegkommunikációs eszközök nyomásgyakorló erőkként is működhetnek/működnek, akárcsak társadalmunk civil szervezetei. A két terület, a tömegtájékoztatás és a civil szervezetek együttműködése csak akkor lehet eredményes, ha a közöttük levő kommunikációnak köszönhetően a civil szervezetek a társadalomra vonatkozó pontos információkat és a konkrét ügyek kapcsán kialakult szakmai álláspontokat hatékonyan továbbítani tudják. Ehhez viszont a civil szervezeteknek jól kidolgozott kommunikációs stratégiával kell rendelkezniük.

A művelődési civil szervezetek esetében a PR-tevékenység egyik legalapvetőbb célja (és egyben feladata) kialakítani az adott intézmény egyedi arculatát, a minden más szervezettől eltérő „személyiségét”, az úgynevezett „corporate identity”-jét. Minden intézmény „személyisége” háromdimenziójú, azaz „magatartáson”, „megjelenési formán” és „kommunikációs tevékenységen” alapszik. A PR-tevékenység mindig hozzárendelhető valamelyik dimenzióhoz, a következő három kérdés mentén: 1) Hogyan viselkedjünk? 2) A közvéleményben milyen kép alakul ki rólunk? 3) Hogyan kommunikálunk partnereinkkel? A PR tehát az embereknek a szervezettel

való találkozásban segít. Olyan kommunikációs cselekvést tartalmaz, amely révén a művelődési intézmény identitása ismertté válik.

Minden civil szervezet PR-tevékenysége kétirányú. A belső PR a szervezetben történő információáramlást jelenti, az intézmény tagjai, vezetői, alkalmazottai és az esetleges önkéntesek között zajlik. Ez lehet formális, informális, írott vagy szóbeli.

A külső PR-tevékenység jelenti azt a kommunikációt, amelyet a szervezet vagy annak tagjai a külvilággal folytatnak, és amely során információkat közölnek az intézményről, annak célkitűzéseiről, tevékenységeiről és szolgáltatásairól. Eközben tudomást szereznek az intézmény külső megítéléséről, aminek alapján tovább formálhatják a szervezeti életet, a szervezet arculatát. A külső PR célcsoportjai: a szervezettel kapcsolatban álló ügyfelek, a partnerszervezetek, az anyagi forrásokat biztosító intézmények, a környezet véleményformáló személyei, az önkormányzat, a média és a helyi közösség minden tagja. A külső PR során a civil szervezetek mind vizuális, mind auditív vagy éppen audiovizuális eszközöket is igénybe vehetnek.

A civil szervezetek kommunikációs stratégiája, PR-tevékenysége három területet foglal magában:

1. Médiapolitika – tömegkommunikációs eszközök stratégiai felhasználása a társadalmi vagy közpolitikai érdekvédelem, érdekérvényesítés céljával. A médiapolitika a PR, a reklám területeiről vett technikákból áll. A média révén a civil szervezetek megfogalmazhatják a közérdekű kérdésekkel kapcsolatos mondanivalójukat, azokat a közvélemény tudomására hozhatják, és aktívan részt vehetnek a nyilvános vitákban is.

2. Hálózatépítés (networking) –

együttműködés a szervezet tagságával és a hasonló célok érdekében munkálkodó szervezetekkel. Ez a fajta kommunikációs stratégia elősegíti a szövetkezést, utat nyit a közös munkának és a közös tervezésnek. A modern kommunikációs eszközök felhasználásával a civil szervezetek közösen fogalmazhatják meg üzeneteiket, megoszthatják információs forrásaikat stb.

3. A hírközlés lehetőségének megteremtése – ezt a fajta kommunikációs stratégiát leginkább a hírlevelek, a rádiós és televíziós programok, dokumentumanyagok esetében lehet alkalmazni. A stratégia lényege az, hogy mi legyünk saját magunk médiaproducerei, a tulajdonunkban lévő kommunikációs eszközök segítségével ismertessük szervezetünk céljait, eredményeit, jövőbeli terveit stb. Ezt a célt szolgálják a közösségi rádiók, televíziók és a közösségi írott sajtó.

Az V. Civil Fórum 2003 rendezvényen lehetőség nyílik arra, hogy a művelődés és a média szekció közös, összevont ülésén megvitasunk egy általunk nagyon fontosnak tartott kérdést, mégpedig a civil szervezetek és ezen belül a művelődési civil szervezetek kommunikációs stratégiájának, PR-tevékenységének a problémáját. Az összevont szekcióülés célja felhívni a civil szervezetek figyelmét a kommunikációs stratégia fontosságára, elősegíteni a romániai magyar művelődési (és nem csak) civil szervezetek PR-tevékenységét, felvázolni fejlesztésének lehetőségeit és irányvonalait.

A szekcióülésen négy vitaindító előadással járjuk körbe, bontjuk ki ezt a nagyon fontos, ugyanakkor bonyolult, szerteágazó témát. Pontyos Tamás, a budapesti Civil Társadalom Fejlesztéséért Alapítvány képzési igazgatója a civil szerveze-

tek kommunikációs stratégiájáról fog beszélni, ennek fontosságát, az ebben rejlő lehetőségeket ismerteti. Ugyancsak ő fog szólni bővebben a civil szervezetek kommunikációs stratégiájának három nagy területéről, a médiapolitikáról, a hálózatépítésről (networking), valamint a hírközlésről.

Dáné Tibor Kálmán, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület titkára a civil szervezetek belső és külső PR-tevékenységéről tart vitaindító előadást, majd ezt követi Sipos Géának, a Transindex munkatársának és Sebesi Karen Attilának, az Agnus Rádió főszerkesztőjének az előadása. Ez utóbbiak az írott és az elektronikus média irányából közelítik meg a civil szervezetek és a kommunikációs eszközök viszonyának, kapcsolatának kérdését.

Az előadások után kötetlen beszélgetésre, vitára kerül sor, ahol minden résztvevő kifejtheti véleményét, ismertetheti nézőpontját az adott kérdéssről, beszámolhat azokról a nehézségekről, amelyekkel intézménye a PR-tevékenység során szembesült, megoszthatja a résztvevőkkel a PR területén szerzett tapasztalatait.

A művelődés és média szekció előkészítését, megszervezését az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület és az Agnus Média Alapítvány vállalta.

A szekció és a vita vezetését, moderálását Szenkovics Dezső, az Agnus Média Alapítvány ügyvezető igazgatója látja el.

Programtervezet

Pontyos Tamás, a Civil Társadalom Fejlesztésért Alapítvány képzési igazgatója, Budapest

A civil szervezetek kommunikációs stratégiája

Dáné Tibor Kálmán, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület titkára, Kolozsvár

A civil szervezetek PR-tevékenysége

Sipos Géza, a Média Index Egyesület (Transindex internetportál) munkatársa, Kolozsvár

Hogyan automatizáljuk PR-kapcsolatainkat?

Sebesi Karen Attila, az Agnus Rádió főszerkesztője, Kolozsvár

A közösségi sajtótermékek és a civil szervezetek

Oktatási szekció

Értékvédelem – Hagyomány – Modernizáció

Mottó:

„Tanulni annyi, mint felismerni, amit már régóta tudsz. Cselekedni: bizonyosságot tenni arról, hogy tudod. Tanítani: emlékeztetni másokat, hogy tudják ők is, ugyanolyan jól. Valamennyien tanulók, cselekvők és tanítók vagytok. Kötelességed minden életben csak egy van csupán: Légy hű magadhoz! Hűnek lenni bármi vagy bárki másához: Nemcsak lehetetlen, hanem ismertetőjegye a hamis messiásnak.”

(Richard Bach)

Ajövő, a tudásalapú társadalom építésének folyamatában nem szabad megfedkezünk az értékek átmentéséről, a hagyományok őrzéséről és újak teremtéséről. Szemléletváltásra van szükség! Átértékelődnek emberi kapcsolataink, fontos, hogy kellő önismerttel rendelkezünk, és önmaguk megismerésére neveljük tanítványainkat.

Megnő a pedagógus felelőssége, változik szerepe. A pedagógiai gyakorlatnak a családi szocializáció értékeire kell épülnie. Utat kell

Szervező

Szőcs Judit, a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének alelnöke, a Gál Kelemen Oktatási Központ vezetője

cím: 3400 Kolozsvár, Decebal u. 72 sz.

telefon/fax: 0264-130139

e-mail: gktok@mail.dntcj.ro

találni minden gyermekhez, hidat építeni az iskola és a család között. A sikeres munka egyik feltétele az alkotó osztályközösségben történő együtt tanulás.

Előadóink a kor üzenetét fogalmazzák meg, az Európa útjain haladni kívánó oktató-nevelő munkánkhoz.

Programtervezet

dr. Dobos Krisztina, a Köznevelési Modernizációs Közalapítvány kuratóriumi elnöke, Budapest

Európa útjain – A minőség forradalma

dr. Kovács Zoltán, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Továbbképző Intézetének igazgatója, Kolozsvár

Hagyomány és korszerűség az oktatásban és nevelésben

Korodi Hajnalka, a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének elnöke, Kovászna

Életpálya szervezés és tervezés

Matekovits Mihály, az Arad megyei Tanfelügyelőség főtanfelügyelő-helyettese, Arad

Matekovits Mária, az aradi Csíky Gergely Iskolacsoport igazgatóhelyettese, Arad

Értékmentés a többségében románok lakta helységeken

Kovács Katalin nyugdíjas tanár, Kolozsvár

Egyéni, közösségi, nemzeti egzisztencia és a nevelés, a pedagógia problémái

Irsai Mónika tanár, Kolozsvár

Környezetvédelmi stratégiák a mai oktatásban

dr. Székely Noémi, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanára, Kolozsvár

Tanárképzés és reform? Helyzetkép a jelenlegi tanárképzésről

Szociális szekció

Egyeztetés és érdekérvényesítés a szociális munkában

Szervező

Elekes Zoltán, a CARITAS Csíkszeredai Fogyatékosok

Tanácsadó Irodájának vezetője

cím: 4100 Csíkszereda, Szék u. 147 sz.

telefon/fax: 0266-115521, 0744-697770

e-mail: caritasinfo@topnet.ro

Egy régi jó ismerősöm – aki otthonosan mozog úgy romániai kormánykörökben, mint a civil szférában – mondta, hogy a különböző minisztériumokban, amikor a civil szféra munkájáról hallanak, illetve a lehetséges állami finanszírozásról beszélgetnek, a vélemény általában a következő: „A civil szervezetek azért jöttek létre, mert van pénzük, úgy hogy dolgozzanak, ne tölünk kérjenek.”

Nem tudom, kedves kollégáim közül hányan ismernek rá ebből a mondatból saját szervezetükre, de úgy gondolom, nem sokan. Szervezeteink elsősorban azért jöttek létre, mivel felfedeztünk valamilyen problémát, amelyben az állam nem akart lépni. A külföldi partnerek keresése, a „koldulás” a következő lépést jelentette, mert belföldi forrásokban a '90-es években hiába reménykedtünk. Így szoktattuk az államot az ingyenes szolgáltatásokhoz. Az, hogy a nyugati országokban a civil szervezeteket egyenrangúként kezelik, már nem újdonság, de nem kell olyan messze mennünk, hiszen nagyon sok ágazatban (így a szociálisban is) ez már a magyarországi szervezeteknek is sikerült. A szektorneutralitás elve a demokrácia egyik velejárójává vált, és ezt senki sem vitatja ezekben az országokban.

A fenti példához még annyi hozzátartozik, hogy nem szabad azt hinni, e helyzet az ottani kormányzatok kezdeményezésével alakult ki. Minden példa, a magyarországi is azt mutatja, hogy a civil szervezeteknek nem kis energiájukba került, amíg ezt kiharcolták, a civil társadalom folyamatos harcra, lobby munkára van ítélve, ha élni akar. A romániai magyar civil szféra az elmúlt 12 évben folyamatosan gyarapodott, fejlődött. Jelenlegi adataink szerint mintegy 1800 magyar kezdeményezésű civil szervezet tevékenykedik Erdélyben. Szociális munkát végző szervezetek az ország legjelentősebb civil szervezetei közé tartoznak. Ezek részben a történelmi egyházak kezdeményezéseiből születtek, e háttér

biztosította a morális garanciát tevékenységükhöz. Nem csoda hát, hogy lassan az egyszerű segélyosztóból, országos szociális programokat lebonyolító szervezetekké váltunk. Arra lassan mindannyiunknak rá kell jönnünk, hogy a „göröcsfalvi cserkészcsapat” vagy az akár több mint 100 alkalmazottat foglalkoztató szervezet, bármennyire komoly munkát végeznek, soha nem lehet tárgyalópartner a központi kormányzati vagy törvényhozói szervnek. Sajátos kisebbségi státusunkból kiindulva e nehézség csak tovább fokozódik.

A 12 év alatt felgyűlt tapasztalat, és a mindennapi konkrét munkánkban jelentkező törvényes akadályok azonban arra ösztönöznek, hogy véleményünket, javaslatainkat a politikai körökbe is bevigyük.

Nem tehetünk tehát mást, mint megpróbálunk egy alulról jött kezdeményezés révén olyan reprezentatív testületet kialakítani, amely komoly tárgyalópartner lehet a minket képviselő politikusoknak. Sokszor tapasztaltuk már, hogy érdeke-

ink érvényesítése nem mindig a politikai körök ellenállása miatt lehetetlen, hanem néha a hangunk egyszerűen nem elég erős, és nem jut el oda, ahová kellene.

Úgy gondolom, a köztünk és a civil szervezetek közötti és később a köztünk és a politikusaink között zajló állandó egyeztetésnek három nagy nyertese lehet: a civil szféra, amely érvényesíteni tudja tapasztalatait valamint érdekeit, a politikum, amely rengeteg hasznos és valódi információhoz juthat a szociális problémákról és a lehetséges megoldásokról, végül pedig az önhibáján kívül szociális gondokkal küszködő polgár, akinek helyzetét javítani mindkettőnk feladata.

Ezekkel a gondolatokkal kezdtem neki az V. Civil Fórum szociális szekciójának szervezéséhez, és remélem, hogy az idei találkozásunknak konkrét eredményei is lesznek. Minél gyorsabban tesszük meg ezeket a lépéseket, annál hamarabb várhatjuk szervezeteink működési feltételeinek javulását.

Programtervezet

A résztvevő szervezetek és személyek rövid bemutatkozása

A tanácskozást előkészítő előadások a következők:

dr. Hegedűs Lajos, a Mozgáskorlátozottak Egyesületei Országos Szövetségének elnöke, Budapest

Magyarországi tapasztalatok a mozgássérültek szervezeteinek integrációjában

Ilyés Gyula alpolgármester, Szatmárnémeti

A civil szervezetek és a városvezetés közti párbeszéd – Szatmárnémeti tapasztalatok

dr. Nagyné Varga Ilona, az Esély Szociális Közalapítvány igazgatója

A forrásközpontok ernyőszervezete, a regionális forrásközpont-irodák működése és tevékenysége

A szociális földprogram

Kerekes Károly, az RMDSZ parlamenti képviselője, a Román Képviselőház szociális bizottságának tagja, Marosvásárhely

Bunta Levente, a Hargita Megyei Tanács alelnöke, Csíkszereda

Politikai képviselőink álláspontjának ismertetése

Egyeztetés és tanácskozás a politikusainkkal az együttműködési lehetőségek felderítése céljával.

A szociális szekció délutáni ülésén az erdélyi magyar szociális civil szervezetek konzultatív és reprezentatív bizottságát kívánjuk létrehozni. A működési forma meghatározása után – igény esetén – a bizottság megválasztására is sor kerül.

Magyar Kisebbség – fejlődő civil szféra

Az utóbbi tizenhárom év a társadalom minden szintjén változásokat eredményezett. Ahogy a bezárt méhkaptár ajtaja felnyílt, a ki-rajzó méhekhez hasonlóan indult el a társadalom és a hétköznapi ember az önállóság útján. Újabb és újabb kezdeményezések láttak napvilágot, és a nyilvánosság minden és mindenki számára lehetőséget teremtett a megmutatkozásra és egyben a megmérettetésre is. Az erősödő civil szféra számára a nyilvános-

számának mellékletében is) indítja, melyhez több, a civil szférában aktívan tevékenykedő civil személy szól hozzá: Berecki Kinga, Bodó Barna, Farkas Éva, Farkas Miklós, Fleisz János, Kósa András, Kötő József, Lőrincz Zsuzsanna és Szenkovics Dezső. Már előzetesen jelzem, hogy az értékelés szándéka nélkül ragadtam tollat, csupán a tájékoztatás és a figyelemfelkeltés volt a szándékom, amikor alábbi soraimat papírra vetettem.

indítóban megfogalmazott gondolatokat, új meglátásoknak adnak hangot, ugyanakkor konkrét elképzeléseket is felvázolnak. Rálátást nyerhet az olvasó arra, hogy a civil szférának, az egyesületi életnek miért, illetve hogyan lehet döntő szerepe a demokratikus átmenet folyamataiban. Fleisz János számára a vitaindítóban megfogalmazott gondolatok egyenesen azt sugallják, hogy a „romániai magyar civil társadalom válaszára elé érkezett.” Az előrelépés útján azonban mindig vannak akadályok. Melyek ezek? Érdemes elolvasni ezzel kapcsolatban a szakértők meglátásait. Nemcsak a társadalom, a már létező rendszerek okoznak gondot, hanem az emberek szemlélete, hozzáállása is hagy maga után kívánnivalót e téren. Kósa András László hozzászólásában olvashatjuk a következő, általam parafrázált gondolatot, mely szerint az önkorlátozó átalakításnak (mely a közérdeket helyezi előtérbe) kollektív élménnyé kell válnia a társadalomban a stabil demokráciához. Kötő József már konkrét lépéseket vázol fel a problémák megoldására. Szenkovics Dezső tanulmánya folyamatában enged rálátni – a civil társadalom fogalmi értelmezésétől a már létező konkrét civil szerveződésekig – arra, hogy más, e téren fejlettebb társadalmakban milyen konkrét lépéseket tettek hasonló problémák megoldására.

Ajánlom a kiadványt minden kedves civil kolléga figyelmébe. Szembesülnünk kell önmagunkkal, és oda kell figyelni a történetekre, amelyek valamilyen módon mindannyiunkat érintenek – pontosan ezért fontos, hogy közösen keressük a megoldást. Értékes és érdekes olvasnivalót tarthat az olvasó kezében e kiadvánnyal, mely az alábbi telefonszámon rendelhető meg: 0264-199527, ugyanakkor a <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg> honlapon is elérhető.

Csáki Rozália

ERMACISZA – irodavezető
e-mail: kicsifilo@yahoo.com

Homo infinitus

ság fontos küzdőteret jelent. Az alulról építkező, szerveződő civilek e térben mutatják meg képességeiket, tehetségüket, melyeket egy emberségesebb társadalom érdekében kamatoztatnak. Erőteljesen fejlődik az erdélyi magyar civil társadalom, és ennek eredményeképpen a szerveződés magasabb szintjét igényli, ahol az együttműködés és a közös problémamegoldás hatékonyabb. Nincsenek tökéletes megoldások, de keresni kell a lehető legjobb utat. Ebből a megfontolásból indítványozott nyilvános vitát a *Magyar Kisebbség* (Nemzetpolitikai Szemle 2002/3), rávilágítva a romániai magyar civil szféra struktúrára kereső törekvéseire. Ezáltal a problémák és a lehetséges megoldások feletti közös gondolkodás lehetőségét teremtette meg.

A vitát Somai József írása (mely megjelent a *Civil Fórum* III. évf. 3.

Ha elfogadható az egyre gyakrabban hallható megállapítás, mely szerint az erdélyi magyar kisebbség sorsát nagymértékben befolyásolják a civil mozgalmak, a civil szféra megerősödése, akkor igencsak fontos kérdések vetődnek fel mind a vitaindítóban, mind a véleménynyilvánításokban. A civil szféra számára egyre hangsúlyosabban felvetődő kérdés, a „Hogyan tovább?” feletti közös gondolkodásra hívja az olvasókat a kiadvány. Somai József szerint: „A civil szféra távlati fejlesztése tudatos szervezettségre, stratégiai rálátásra, érdekérvényesítési szolidaritásra, partnerségi szerep kialakítására vár.” Ezek megvalósításának mikéntjéről, az adódó problémákról részletesen számol be az írás. A téma felkeltette az érdeklődést, serkentően hatott más civil aktivistákra is, akik elemzik a vita-

A civil társadalom problémája 1989 után¹

A huszadik század folyamán a civil társadalom fogalmát csak az utolsó 15–20 évben használták rendszeresen. A nyolcvanas években úgy robbant be a társadalomelméleti, -kritikai szakirodalomba, a tágabb kritikai értelmiségi köztudatba, mint egy új paradigma, amely nemcsak bírálja a létező szocializmust, hanem konkrét cselekvési kiutat is igyekszik kínálni. Ráadásul, mindehhez erős erkölcsi alapot biztosít (ez legalább annyira fontos volt, mint a racionális érvek). Jelen írás célja megvizsgálni, hogy a mai társadalmi, politikai jelenségek leírására mennyire használható ez a fogalom, illetve, hogy mit őrzött meg az 1989 előtti morális töltetből.

Első lépésként megpróbáljuk rekonstruálni, mit is jelentett a civil társadalom fogalma a rendszerváltás előtt, illetve az azt követő néhány évben.² Majd számba vesszük, hogy a mából visszatekintve milyen problémákat kendőzött el a fogalom használata. Végül, hogy ez milyen újabb kérdések megjelenéséhez vezetett a rendszerváltás után. Hipotézisünk szerint ezek a problémák oda vezetnek, hogy a civil társadalom által nyújtott kutatási, értelmezési szempont nem vállalható. A befejezés két lehetséges kiutat vázol.

1. A civil társadalom fogalma 1989 előtt és után

A civil társadalom fogalmának újjáéledését a '80-as években alapvetően meghatározta a („szocialista”) állammal szembeni bizalmatlanság. Az elsődleges ok az volt, hogy a régi rendszerben a központosított állam egyre több redistributív, illetve szolgáltatási funkciót igyekezett kisajátítani magának, holott egyértelmű volt, hogy ezeket nem képes ellátni.³

A szellemi erőfeszítések valószínűleg nem lettek volna annyira hatékonyak, ha a civil társadalom fogalma nem működik erőteljes ideológiai fegyverként is. Az akkori szóhasználatban, még ha kimondatlanul is, azokat a társadalmi csoportosulásokat jelentette, amelyekben a hatalomból kiszorított lakosság (a „nép”) megszervezte önmagát valamilyen közjó érdekében a totalitárius állam ellen. Kulcsfontosságú eleme ennek az elképzelésnek, hogy a társadalmat nem „megszervezték” – „kívülről”, „felülről” –, hanem ez spontánul szerveződött, megszervezte önmagát.

A fogalom sikere, ereje három tényezőre vezethető vissza. Elsősorban

a sajátos politikai körülmények szűrnak szemet, különösképpen ha „rokonfogalmával”, a totalitarizmussal hasonlítjuk össze. A totalitarizmus fogalma egyre kevésbé volt használható a rutinizálódott államszocializmusban.⁵ Főként miután – elsősorban Lengyelországban – bebizonyosodott, hogy az önszerveződő társadalom sikereket érhet el a fennálló szocialista rendszer elleni harcban. Kiderült, hogy a totalitarizmus-elmélet azért sem érvényes már, mert az állam nem tudja teljesen kordában tartani a civil társadalmat, hiszen lehetséges a nyílt lázadás, az ellenállás is. Így egyre inkább felértékelődött a civil társadalom elméletének az egyik vonulata, amely az állammal való szembenállását hirdette.

A civil társadalom fogalmának az volt a nagy „történelmi szerencséje”, hogy felfutása egybeesett a kelet-európai rendszerváltásokkal. Emiatt a civil társadalmat középpontba helyező elméletek még nagyobb lendületet vettek, kritikájuk pedig megkésett.

A fogalom sikere másodsorban annak is tulajdonítható, hogy a hivatalos propaganda vagy a „tudományos szocializmus” – akár keményvonalas, akár reformer változata – nem tudta szokásos eszközeivel semlegesíteni. Nem lehetett kisajátítani, értelmét elferdíteni, vagy ráfogni, hogy nincs szellemi értéke, hogy kizárólag ellenséges propaganda, ideológia.

Harmadsorban fontos kiemelni, hogy az addigi kritikai megközelítésekhez képest, amelyek csak a fennálló rendszer bírálata, a negatívumok számbavételére, elemzésére korlátozódtak, a civil társadalom fogalmának volt pozitív üzenete is: kiemelte a szolidaritást, a közéletben való aktív, bátor részvétel, a közérdek fontosságát. Az egész kérdéskörnek tulajdonképpen a republikánus polgári értékeknek ez az újjáélesztése adta igazi erkölcsi töltetét.

A rendszerváltást többen is úgy értelmezték, mint a civil társadalom állam feletti győzelmét. A fordulat, az átmenet sikerességét annak függvényében magyarázták, hogy mennyire volt fejlett a civil társadalom, mennyire volt teljes a győzelme. A fogalom használata továbbra is utalt az állam iránti bizalmatlanságra, ar-

ra, hogy az állam nemcsak elnyomó, hanem rossz ügyintéző, szervező is. A megoldás eszerint az lenne, ha a civil társadalom szervezetei átvonnák bizonyos feladatokat az államtól, vagy pedig az újonnan megjelent feladatokat az állam átruházná alapítványokra, egyesületekre. Mind a feladatokat, mind az intézményeket létrehozhatja akár az állam is. A működésükhöz szükséges forrásokat pedig (vagy legalábbis egy részüket) szintén az állam biztosítaná. Ez nem csak azért jó, mert a civil szervezetek hatékonyabbak, mint az állam, hanem azért is, mert ilyenformán bizonyos tevékenységek depolitizálhatók, egyszerű ügyintézésé alakulhatnak. De a folyamat jelentősége még ennél is tovább mutat. Ugyanis ha a nem-politikai cselekvők folyamatos (vagy legalább rendszeres) részvételét a közéletben a demokrácia fontos ismérvének tekintjük, akkor a civil szféra növekedése a demokrácia kiszélesítéséhez vezet, a jelenlegi adminisztratív, politikai stb. gyakorlat korrigálásához. Problémánkhoz tartozik tehát ennek alapján az a kérdés is, hogy mindaz, amit manapság a civil társadalom részeként tartunk számon, mennyiben járul hozzá „a szabadság kis köreinek” a kiszélesítéséhez.

2. A fogalom hiányosságai

A civil társadalom fogalmának az volt a nagy „történelmi szerencséje”, hogy felfutása egybeesett a kelet-európai rendszerváltásokkal. Emiatt a civil társadalmat középpontba helyező elméletek még nagyobb lendületet vettek, kritikájuk pedig megkésett. Milyen problémák felismerését nehezítette meg a civil társadalom fogalma?

1. Főleg az átmenet első éveiben képtelen volt megkülönböztetni az artikulált véleménnyel, szilárd értékekkel, célokkal, normákkal rendelkező, önmagát pragmatikusan szervezni tudó civil társadalmat a formátlan tömegtől, a csürhétől. A tüntetéseket, a (vad)sztrájkokat – mivel részvételen alapultak – majdnem mind úgy értelmezték, mint a civil társadalom, a demokratizálódás jeleit.⁶ Holott néhány, a standard fel fogást legalább részben cáfoló jelenségre már azelőtt is felhívták a figyelmet. Tomaz Mastnak szlovén kutató például már a '80-as évek második felében bemutatta, hogy miként zúzták szét a szlovéniai punk-mozgalmat

az egyszerű állampolgárok szolidaritása az intoleranciában. Ebben az esetben a „civil társadalom” nem az államhatalmat támadta, hanem vele fogott össze egy alternatív ifjúsági mozgalom ellen.

2. A civil társadalom fogalmának egyik ellenpárja az autoritarizmus fogalma volt, és a kettő egymást kölcsönösen befolyásolta. Az utóbbival szembeni bálványromboló indulat annyira erős volt, hogy sokszor képtelen volt megkülönböztetni az autoritást az autoritarizmustól. Az autoritás leleplezése sokszor az autoritarizmus kritikájaként jelent meg, holott a kettő nem azonos.

3. Mivel a civil társadalom paradigmája számára csak az önszerveződés lehetett autentikus demokratikus gyakorlat, nem érinthették pozitív módon a szervezés, vezetés (leadership) problémáját. Ezeket kétféleképpen kerülték ki: egyrészt a kelet-európai értelmiség tematikájával, amely kizárólag az ügy szeretetére, a közéleti, képviselői szerepre helyezte a hangsúlyt, másrészt viszont (a rosszabbik esetben) egy álkritikai álláspontból kijelentették, hogy a régió elítélje paternalista, el akarja nyomni az autentikus, „alulról jövő” energiákat, kezdeményezéseket, és minden aktuális problémát ezzel magyaráztak.

4. A civil társadalom sokszor nemcsak a szabadság, a demokrácia letéteményeseként jelenik meg, hanem mint a modern kor problémáira javasolt általános megoldása. A fogalom mögött ilyenkor, ha kimondatlanul is, vagy egyfajta premodern közösség képe lehelhető fel, vagy pedig egy változatos, sokszínű posztmodern társadalomé. Mindkettőnek kulcsfontosságú eleme, hogy *harmonikus, konfliktusmentes* társadalom-eszményt próbál követni.

5. A rendszerváltásig, és még utána is egy darabig, a civil társadalom témakörében született írások azt az illúziót táplálták, hogy mögöttük egy világosan artikulálható, pragmatikus társadalomkép található, még ha csak burkoltan is. A mából visszatekintve egyértelmű, hogy ez nem volt igaz. Ennek igazolásaként érdemes összehasonlítani a lengyel Szolidaritás 1981-es és 1990-es (Balcerowicz-féle) programját.⁸ A kettő közti különbségek egyértelműen nem magyarázhatók kizárólag az „önkorlátozás” megszüntével (vagy átalakulásával).

3. Új problémák 1989 után

Míg a rendszerváltás előtt a civil társadalom fogalma Kelet-Európában elsősorban ideálként működött,

1989 után lehetővé vált annak megfigyelése, hogy a gyakorlatban azt nyújtja-e, amit elvártak tőle. Nyilvánvaló lett, hogy a már meglévő problémákat nem tüntette el, sőt újak is jelentkeztek. Ezek közül most hármat emelünk ki.

1. A civil társadalom szerepe és ennek a kelet-európai rendszerváltások kikényszerítésében játszott szerepnek a mértéke erősen vitatott, bár kétségtelen, hogy e vitának van valósalapja. Ám az átmenet során játszott szerepe igen csekély, és nem is lehet ez másként, mivel az átmenet irányát, prioritásait, sebességét nem a civil társadalom döntötte el, nem is tudta komolyan befolyásolni, hiszen az egész folyamatot felülről irányították. A civil társadalomnak semmilyen szerepet nem szántak sem a hazai politikai elitek, sem a meghatározó nemzetközi partnerek.

A civil világot igenis szervezni kell. És ha hatékony akar lenni, akkor nem spontán, hanem bürokratikus. A civil társadalom már nem morálfilozófiai probléma – a civil szféra menedzsmentje foglalkozik vele, természetesen a régi morális töltet nélkül, de arra hivatkozva.

2. Nemcsak gyakorlati szerepe nem volt, hanem a rendszerváltás és az átmenet értelmezésére sem alkalmas. Nehezen vagy egyáltalán nem bizonyítható, hogy a kelet-európai „forradalmak” fő mozgatórugója a civil társadalom újjáéledése volt. Az egyik legambiciózusabb (és széles körben elfogadott), a rendszerváltást ezzel magyarázni kívánó kísérlet Vladimir Tismăneanu könyve, *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel*.⁹ A könyv alap gondolata szerint a kelet-európai rendszerváltozásokat elsősorban az erkölcsi megújulás tette lehetővé, és ezzel párhuzamosan vagy ennek eredményeként a civil társadalom feléledése. Emellett a könyv felsorolja a külső és belső politikai, gazdasági okokat is, és viszonylag részletesen elemzi őket. A szerző szerint azonban a legfőbb ok, amely nélkül igazi rendszerváltozás nem lett volna, erkölcsi, ugyanis ez tette lehetővé a (demokratikus) politika visszatérését régiókba. Ez azért is fontos, mert az átmenet csapdái, zsákutcái, sikertelenségei elsősorban szintén az erkölcsi megújulás megvalósulásának mértékével magyarázható.

A szerző az akkori legfontosabb disszidensek munkáiból kiindulva úgy látja, hogy a morális megújulás kezdeti impulzusát olyan szemléletbeli fordulat adta, amely lehetetlenné tette az egyén számára a rendszerrel való kompromisszumkötést. Az egyén megtagadta a rendszer „újratermelődésének” fő eszközét, a huzugságot, és – bármilyen hátrányokkal is járt ez számára – az erkölcsi integritást, az „igazságban élést” választotta.¹⁰ E személyek köré, ahogy példájuk népszerűsödik, fokozatosan kikristályosodik a disszidensek által tárgyalt „második társadalom”.¹¹ Ez pedig egy idő múlva annyira meg tud erősödni, hogy – ha bizonyos belső és külső feltételek adóttak – meg tudja dönteni a totalitárius/autoriter rendszert.

Most eltekintünk ennek a forradalom-értelmezésnek a kritikájától. Inkább nézzük meg, mennyiben használható ez a fogalom a mai, átmeneti társadalom értelmezésében. A civil társadalom fogalmában eszerint fellelhető a társadalom fejlődésének a motorja. A diktatúra alatt széttűzött civil társadalom újraalakulhat, még kedvezőtlen körülmények között is, hiszen csírái megmaradtak. Így viszont érthetlenné válik, hogy az 1990 utáni eseményeket, az átmenet, a demokratizálódás, a demokrácia konszolidációjának nehézségeit kommentálva miért hivatkoznak olyan sokan (az említett szerző is) a civil társadalom gyengeségére. Ha a kialakult civil társadalom döntötte meg az autoritárius rendszereket, akkor miért mondja Tismăneanu 1992-ben, hogy nincs civil társadalom, miért követeli, hogy az értelmiségiek – a közismert kelet-európai modell szerint – megint álljanak csatasorba, vállalják a közéleti szereplést, hogy körülöttük létrejöhessen a civil társadalom? 1989 előtt ezt a munkát már nem végezték el? Egy generáción belül hányszor kell ezt a szerepet vállalni? Mikor mondhatjuk, hogy a civil társadalom most már tényleg önszerveződik, az értelmiségi pedig eltekinthet a közéleti küldetéstől, a korparancstól?

Mindez arra figyelmeztet, hogy Tismăneanu valamit félreért: az ellenzéki értelmiségiek a régi rendszerben nem politikai programot fogalmaztak meg, amikor „méltóságban élésről” beszéltek, hanem egy önmagukkal szemben felállított követelményt, illetve – társadalmi szinten – egy vágyat. Így alakulhatna ki, így alakulhatott volna ki a „párhuzamos társadalom” – mondták ők. De a nyolcvanas években ez még nagyon távoli célnak tűnt. Ezt Lengyelországban és

Magyarországon – ahol a nyolcvanas években is folyamatosan lehetett dolgozni, kutatni – nagyon jól tudták a társadalomtudósok.¹² És a disszidensek tisztában voltak azzal, hogy a társadalom zöme *nem* őket támogatta.¹³ (Onnan is tudhatták, hogy egyes kutatók a Szolidaritás szakértői voltak.)

3. A harmadik nagyon fontos probléma, amely már jelenlegi folyamatokra vonatkozik, az a civil társadalom „endzsióizálódása”. A morál-filozófiai elképzelésekben nem merültek fel konkrét elképzelések, gyakorlati útmutatások a civil társadalomra vonatkozóan. Fokozatosan derült ki, hogy egy nem-kormányzati szervezet, egy egyesület tevékenysége nemcsak abból áll, hogy az utcán – zászlókkal az élén – tüntet valami ellen valamiért. Sőt, ha sikeres akar lenni, akkor teljesen másra van szüksége: (pénz)forrásokra, irodára, fejlődés papírra, titkárnőre, tevékenységi tervek, „projektekre”. Aki aktívan részt akar venni a közéletben, az nem lánglelkű szónok, nem harcos, nem „küzd”, hanem bankszámlákat nyit, partnereket keres stb. Nem a szolidaritás és az önzetlen amatőr munka világában él, hanem profinak kell lennie versenyhelyzetben. A civil szféra nem a spontánul, „alulról” kialakuló önszerveződés. A civil világot igenis szervezni kell. És ha hatékony akar lenni, akkor nem spontán, hanem bürokratikus. A civil társadalom már nem morálfilozófiai probléma – a civil szféra menedzsmentje foglalkozik vele, természetesen a régi morális tölte nélkül, de arra hivatkozva.

Mindez önmagában nem biztos, hogy baj – sőt, egyesek (elsősorban a civil szféra szereplői) szerint nagyon jó, ennek így kell lennie. Még akkor is, ha ez szöges ellentétben áll mindazzal, amit a rendszerváltás előtt civil társadalomnak gondoltak. A dolgok „természetes” menetéhez tartozik az, hogy a spontán tevékenységek – némi tapasztalat alapján – rutinizálódnak (ha el nem tűnnek).

Marad azonban még egy kérdés. A civil szervezetek jelentős része közügyek szervezésében, közéleti problémák kezelésében vesz részt. Az esetek többségében tevékenységi körük messze túlmutat az illető egyesület tagjain (tehát nem lakóházi társulásra gondolok), tevékenységük komolyan befolyásolhatja sok olyan ember életét, akit nem is ismernek, és aki nem is hallott az illető szervezetről. Sokszor maga az állam vagy a helyi önkormányzat ajánlja fel, osztja ki nekik a munkát. Máskor ők maguk keresik meg, „találják ki” feladataikat tevé-

kenységi körük függvényében. Igen ám, de – elvileg legalábbis – a kormány, a helyi önkormányzat, ha rossz szul végzi munkáját, számot ad megbízóinak, legalább választáskor vállalja a felelősséget az illető közösség előtt. Nem így a civil szervezetek. Ők nem tartoznak felelősséggel senkinek még akkor sem, ha súlyosan károsítják egy közösség életét.

Vegyünk egy példát.¹⁴ Az egyik faluban interetnikus konfliktus robbant ki, a többségi lakosság megtámadta a helybéli cigányokat, és felégette a cigánysor egyik oldalát. Tudomására jutott ez egy nyugati alapítványnak, amely lehetővé tette, hogy a felégetett házak helyett új, modern lakások épüljenek, amelyek értékben messze túlhaladták a régiéket. Miután elmentek, a cigánysor másik oldala felgyújtotta az új lakásokat. Az alapítvány, amely legalább morálisan felelős a második konfliktusért, természetesen nem vállalta a helybéli cigányok előtt a felelősséget. Kérdés, hogy ez a probléma felmerült-e, amikor bemutatták az éves kiértékelést a fontosabb támogatóknak.

Ezért kézenfekvőnek tűnik az a feltételezés, hogy bizonyos, már bejáratott, differenciált, kézzelfoghatóbb, és/vagy esetleg elméleti holdudvarral is rendelkező fogalmak, mint például „helyi társadalom”, „civil szervezetek”, vagy „polgári társadalom” jobban segítenének munkánkban.

Következtetés

Az előbbiek alapján jogosnak tűnik az a feltételezés, hogy a civil társadalom átfogó fogalma a *társadalmi jelenségek leírására*, értelmezésére alkalmatlan. (Normatív, kritikai esz-közként felhasználható ugyan, de akkor még csak azt tudjuk meg, amit 1989 előtt – hogy „mi nincs”.) A rendszerváltás után a fogalom iránti érdeklenség annak is tulajdonítható, hogy mind a jelenségek¹⁵, mind a fogalomhasználat rendkívül változatosak lettek¹⁶, nagyon nehéz egy fogalomba sűríteni őket úgy, hogy annak értelme is legyen. Nem mondhatjuk, hogy ma a civil társadalom hozzájárul „a szabadság kis köreinek” a tágításához. A fogalom emiatt megtévesztő, nincs miért használni, mára *elvesztette erkölcsi, morális tartalmát*.

Ebből a kátyúból két kiút látszik körvonalazódni. Az egyik lehetőség szerint vállalni kell, hogy morálfilo-

zófiai töltete kiürült, már nem szerepelhet normaként a társadalomépítésben. A fogalom használata ma már félrevezető. Ezért kézenfekvőnek tűnik az a feltételezés, hogy bizonyos, már bejáratott, differenciált, kézzelfoghatóbb, és/vagy esetleg elméleti holdudvarral is rendelkező fogalmak, mint például „helyi társadalom”, „civil szervezetek”, vagy „polgári társadalom” jobban segítenének munkánkban.

A másik lehetőség, hogy elfeledjük Michnik, Havel, vagy akár Tismăneanu problémáját, és – ha már komoly dolgokkal akarunk foglalkozni – visszatérünk Patozka eredeti projektjéhez: az igazság és a szubjektivitás viszonya, a lélek gondozása. Ebben ugyan az aktivizmus nincs segítségünkre, de – mondjuk – Weber, Elias, vagy Foucault, igen.

Jegyzetek

1. A civil társadalom fogalmának mai, kelet-európai használatával kapcsolatosan először a Teleki László Alapítvány 1997. évi szeptemberi konferenciáján támadtak kételyeim. (Ld. Regio, 1998/3) Akkori érveimet jelen írásban is felhasználom.
2. Megfigyelhető, hogy a civil társadalom témakörének népszerűsége körülbelül 1992-1993-ban tetőzött a nemzetközi szakirodalomban, majd folyamatosan csökkent. Nálunk a fogalom iránti érdeklődés, a témába vetett remény egyes esetekben még 1996-1997-ig is eltartott.
3. Nyilvánvaló, hogy voltak más okok is, de az állammal szembeni bizalmatlanság gyökerei ebben kereshetők. A rendszer csődje a hétköznapi életben az adminisztrációként, igazgatásként felfogott állam kudarcaként jelent meg.
4. Céljában rokon, vagyis szintén – többek közt – a létező szocializmus kritikájaként működött.
5. Lásd Friedrich, Curtis and Barber Friedrich, Carl J., Curtis, Michael, and Barber, Benjamin R. (1969), vagy Lipset, Seymour Martin; Bence György (1994). Az utóbbi magyar nyelvű változata Lipset, Seymour Martin; Bence György (1994).
6. A román demokratikus sajtó még akkor sem volt hajlandó leszámolni a civil társadalom mítoszával, amikor 1990 júniusában a bányászok betörték Bukarestbe. Ők a bányászok „rendfenntartó tevékenységét” azzal magyarázták, hogy a hatalom manipulálta őket. Ugyanakkor a bányászok meg voltak győződve, hogy a demokratikus ellenzéket nyugatról manipulálják, pénzelik. Egyik fél sem ismerte el a másik tevékenységéről, hogy a spontán önszerveződésnek legalább a csirája megtalálható benne.
7. Lásd Mastnak, Tomaz (1989) [Az előadás 1987-ben hangzott el.]
8. Lásd SOLIDARITY (1981) [Az összehasonlítást elvégzi Maurice Glasman (ld. Glasman, Maurice (1994))]
9. Tismăneanu, Vladimir (1992)
10. Ez az alap gondolat viszonylag általános volt a közép-európai disszidensek között. Lásd Havel, Václav (1991), Michnik, Adam (1997), Konrád György (1989). Az „igazságban élés” eredeti kidolgozója ebben a közép-európai el-

lenzéki körben tulajdonképpen Jan Patocka volt, a Charta 77 szellemi mentora (és egyik szóvivője) – Havel tőle vette át és fogalmazta meg a tétel népszerű (és népszerűsíthető) változatát. A gondolatot máskülönbben Szókratész-től eredeztetik. Michel Foucault számára is központi kérdés volt – ez főként munkássága utolsó szakaszában, de nemcsak akkor. A cseh és a francia gondolkodó munkásságának döbbenetes párhuzamosságait (hiszen jóformán nem hallottak egymásról) Szokolczai Árpád dolgozta fel. Lásd Szokolczai Árpád (1994).

11. Neveztek még „párhuzamos társadalomnak (esetleg politikának)”, „alternatív társadalomnak”, „alternatív” vagy „ellenkultúrának”, „ellenrendszernek”. Ld. Hankiss Elemér (1989).

12. Érdemes megnézni elsősorban az akkori értékszociológiai kutatásokat. A magyarországi helyzetről lásd elsősorban: Hankiss Elemér (1979), Hankiss Elemér (1982), Hankiss Elemér (1989), Hankiss, Elemér (1988). Lengyelországról lásd például: Marody, Mira (1988), Kolarska-Bobinska, Lena (1988).

13. Lásd Michnik, Adam (1997)

14. A példa nem fiktív, reális esetről van szó. 15. Itt most nem tárgyalhatjuk, de a helyzetet még jobban bonyolítja, hogy a nem-kormányzati szervezetek tulajdonképpeni céljai másak, igazából nem közügyek, a szervezet csak álca. Ezt hivatottak érzékelteni az olyan rövidítések, mint például FANGO (fake ngo), DONGO (donor-oriented ngo), MONGO (money-oriented ngo), MANGO (mafia-oriented ngo) stb. Lásd Mislivetz Ferenc; Jensen, Jody (1998). Ráadásul ezek

végképpen megkérdőjelezzik a fogalom morális töltetét.

16. Lásd Papp Z. Attila (2001).

Könyvészet

1. Friedrich, Carl J. – Curtis, Michael – Barber, Benjamin R.: *Totalitarianism in Perspective: Three Views*. New York – Washington – London, 1969, Praeger Publishers.

2. Glasman, Maurice: *The Great Deformation: Polanyi, Poland and the Terrors of Planned Spontaneity*. In: *New Left Review* 1994. no. June

3. Hankiss Elemér: *Társadalmi csapdák*. Budapest, 1979, Magvető.

4. Hankiss Elemér: *Diagnózisok*. Budapest, 1982, Magvető.

5. Hankiss Elemér: *The 'Second Society': Is There an Alternative Social Model Emerging in Contemporary Hungary?* In: *Social Research*, 1988. 55, no. 1–2.

6. Hankiss Elemér: *Kelet-európai alternatívák*. Budapest, 1989, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

7. Havel, Václav: *A kiszolgáltatottak hatalma*. 1991, Madách.

8. Kolarska-Bobinska, Lena: *Social Interests, Egalitarian Attitudes, and the Change of Economic Order*. In: *Social Research*, 1988, 55, no. 1–2.

9. Konrád György: *Az autonómia kísértése. Antipolitika*. 1989, Codex Rt.

10. Lipset, Seymour Martin – Bence György: *Anticipations of the failure of Communism*. In: *Theory and Society*, 1994, 23, 169–210.

11. Lipset, Seymour Martin – Bence György:

Előrelátás és meglepetés. In: *Századvég*, 1994, tavasz.

12. Marody, Mira: *Antinomies of Collective Subconsciousness*. In: *Social Research*, 1988, 55, no. 1–2.

13. Mastnak, Tomaz: *Modernization of Repression*. In: Gáthy Vera (ed.): *State and Civil Society: Relationships in Flux*. Budapest, 1989.

14. Michnik, Adam: *Scrisori din închisoare și alte eseuri*. Iași, 1997, POLIROM.

15. Mislivetz Ferenc – Jensen, Jody: *A civil társadalom metamorfózisa: 1988–1999*. In: Mislivetz Ferenc (szerk.) *Közép-Európai változások. Társadalmi folyamatok és stratégiák*. Szombathely, 1998, Savaria University Press.

16. Papp Z. Attila: *A civil társadalom eszméje a romániai nyilvánosságban 1990 után*. In Papp Z. Attila: *Sétányomok. Szocioesszék*. Csíkszereda, 2001, Pro-Print Könyvkiadó.

17. SOLIDARITY: *Programme adopted by the First National Congress*. In: *Poland 1981: Towards Social Renewal*. Raina, Peter (ed.), London, 1981, Allen and Unwin, pp. 326–390.

18. Szokolczai Árpád: *Thinking Beyond the East-West Divide: Foucault, Patocka, and the Care of the Self*. In: *Social Research*, 1994, summer.

19. Tismăneanu, Vladimir: *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel*. New York – Toronto, 1992, The Free Press.

Lőrincz József

BBTE – egyetemi tanár
lorenzo@mail.cosys.ro

A civil és a politikai szféra fogalmainak viszonya a gondolkodás történetében és a különböző európai társadalmakban

Írásomban a civil és a politikai szféra határait, egymáshoz való viszonyát szeretném vizsgálni (a teljesség igénye nélkül), szem előtt tartva, ahogyan ez a gondolkodás történetében megjelenik.

Dolgozatom szerkezetileg három részre osztható: az első részben csak a civil szféráról írok, különböző meghatározásokat adok, esetenként jellemzést is, bár ez utóbbit inkább a helyi jellegű meghatározásoknál. A második részben csak a politikai szféráról írok, szintén különböző meghatározásokat adva. A harmadik részben több szerző véleményét, gondolatait idézem a civil és a politikai szféra viszonyáról. Végül pedig a civil és a politikai szféra viszonyára vonatkozó következtetéseket vonok le.

1. A civil szféra, a civil társadalom meghatározása

Először is a civil szféra, a civil társadalom fogalmának meghatározásait szeretném ismertetni. Ez nehéz vállalkozás, annál is inkább, mivel e fogalmaknak rengeteg meghatározásuk van. Éppen ezért ezt is a teljesség igénye nélkül szeretném megtenni.

A civil társadalom eszméje a modernitás kulcsfontosságú eseményeiben gyökerezik. A gondolkodók csak a XVIII. század végén, a XIX. század elején tettek különbséget az állam (amely dolgozatban politikai szféraként jelenik meg) és a társadalom között (amely dolgozatban civil szféraként, civil társadalomként jelenik meg).

A civil szféra terminust először egy külön szférára alkalmazták, amelynek alapját inkább az egyének szabad társulása képezte, mint a törvény intézményei közötti pontos hierarchia. Hegel és Marx számára a civil szféra a „society minus the state” fogalmát jelentette, és feltétlenül magában foglalta azt, amit mi most „gazdasági szféra”-nak nevezünk. Ebben az értelemben a civil szférát a politikai gazdaság felbukkanása határozta meg, amelyben az egyének egymáshoz, főként független tényezőként kötődtek, nem pedig olyan embe-
rekként, akiknek előre megírt szociális szerepekre kell beilleszkedniük. Az olasz Antonio Gramsci specifikusabb módon határozza meg a civil társadalom fogalmát, nem a „society minus the state” értelmében. Ő úgy vélte, hogy a civil szféra „a gazdasági struktúrák és

az állami törvényhozás és korlátozás között helyezkedik el”.¹

A témával foglalkozó szerzők többsége a civil társadalom fogalma alatt azon szerveződéseket érti, amelyek az egyén és az állam közé beépülve a két pólus kiegyensúlyozott kapcsolatát szolgálják. Montesquieu másodlagos csoportoknak, Hegel testületeknek, míg Claus Offe társulási viszonyoknak nevezi őket.²

A civil szférának, a civil társadalomnak sok más, rokon értelmű meghatározása is van, így például a Locke-i „polgári” társadalom (1); a nem-formalizált társadalom (2); az érdekek horizontális ütköztetési szintere (3); a nem-nyilvános szféra (4). A jeles kutató, Timothy Garton Ash 1990-ben (saját megnevezése szerint: az „igazság évében”) sok szempontú megközelítést alkalmazott a győztes civil társadalom leírására: a) az államtól független szervezetek, intézmények megléte; b) az állampolgárok toleranciája, az erőszakos eszközöktől való tartózkodásuk; c) az állampolgári felelősség komolyan vétele.³ Csak akkor beszélhetünk jól működő civil szféráról, ha a fenti követelmények mind teljesülnek.

A civil szféra a társadalom vagy a kultúra egy részét, a kormányon kívüli és nem a kormányzat által irányított intézményeket jelenti. Marx és Hegel számára a civil társadalom a társadalomnak az a része, amelyben a materializmus és az önérték a domináns, Adam Smith azt vallotta, hogy a megvilágosult és megvalósult önérték elősegíti a közjót. A klasszikusok és a korai politikai elméletek kidolgozói, mint például Locke, a fogalmat a teljes civilizált társadalom leírására használták.⁴

Az angolszász filozófiában Locke „civil government”-ről⁵ beszél, mely a hivatalos államtól viszonylag független, azaz ún. „államtalanított”,⁶ mégis legitim kormányzat.

Hegel a civil társadalmat olyan arénának nevezi, amelyben a szabad akaratú egyén nekiláthat akarata és személyes autonómiája kiépítéséhez. Hegel szerint a civil⁷ társadalom az a differencia, amely a család és az állam közé lép, noha kialakulása később az állam kialakulásaként következik be, mivel mint differencia feltételezi az államot, amelyet önállóként kell maga előtt látnia, hogy fennállhasson. A civil társadalom megteremtése egyébként a modern világhoz tartozik; csak ez juttatja jogához az ez-szeme valamennyi meghatározását. [...] A civil társadalomban mindenki önmagának célja, minden egyéb neki semmi.⁸

A fogalom legautentikusabbnak tekintett történeti alakzatai több rangos szerző egybehangzó véleménye szerint valamiféleképpen az államnélküliséggel függenek össze.⁹

Jürgen Habermas azt mondja a civil szféráról, hogy az: „életvilág”, az „uralommentes kommunikáció tere”, mely szemben áll az államként felfogott „rendszerrel”, ahol az állam arra törekszik, hogy bekebelezze az „életvilágokat”, behatoljon azok struktúráiba. A civil társadalom az állami, hatalmi kommunikációs rendszerrel szembeni ellenállást jelképezi.¹⁰

Charles Taylor három értelmezését adja a civil szférának: (1) Minimális értelemben civil társadalom ott létezik, ahol vannak olyan szabad szervezetek, amelyek nem az állam fennhatósága alá tartoznak. (2) Hangsúlyozottabb értelemben ott van civil társadalom, ahol a társadalom egészként képes felépíteni önmagát, képes irányítani és összehangolni tevékenységeit a szabad egyesületek által. (3) A második értelmezés alternatívájaként jelenik meg a harmadik: beszélhetünk civil társadalomról bárhol, ahol az egyesületek összessége jelentékenyen tudja befolyásolni az állam politikáját.¹¹

Taylor szerint Locke a civil társadalom fogalmát hagyományos értelemben használja, ahol ez a politikai társadalom szinonimája. Ám Locke készíti elő a „talajt” a fogalom átértelmezésére, és Hegel az, aki elválasztja a civil szféra fogalmát a politikai szféra fogalmától.

Az ókori és a középkori szerzőknél a „civil társadalom” kifejezés még a politikai társadalomra vonatkozik, szemben a XVIII. században elterjedt szóhasználattal, amikor is a „civil” a politika ellenében tételeződik. Amint a fentiekből kiderült, a civil társadalom fogalma az állam fogalmától elkülönülten Hegelnél jelenik meg először.

Taylor úgy gondolja, hogy a civil szférának, a civil társadalom elfogadott meghatározásának nagy jelentősége lesz a szabad társadalomról alkotott jövőképeinkre, így a politikai gyakorlatunkra vonatkozóan is.

Michael Walzer szerint a civil társadalom aktív, elkötelezett állampolgárookra épül, akik kiveszik részük az állam, a gazdaság, a nemzet vagy akár a vallás ügyeinek intézéséből.¹²

Kende Péter egyik tanulmányában a civil társadalmat úgy határozza meg, mint a társadalomnak azt a kapcsolathálózatát, „szövetét”, amely az államtól függetlenül alakul ki, és működése szerint is az államhatalom befolyási körén kívül esik.¹³

A témával foglalkozó szerzők többsége a civil társadalom fogalma alatt azon szerveződésekért, amelyek az egyén és az állam közé beépülve a két pólus kiegyensúlyozott kapcsolatát szolgálják.

Egri István véleménye szerint a civil szféra általánosságban véve a civil/nonprofit kezdeményezések intézményrendszerét jelenti, az olyan önkéntes cselekvések intézményeinek összességét, amelyek azt vallják magukról, hogy az emberek, a közösségek és a társadalom javát szolgálják. Ezzel igazolják létük értelmét és hasznosságát. Ez a gyakorlatban azonban, sajnos, nem mindig így valósul meg. Ezek a szerveződések elsősorban lehetőséget jelentenek a közjó szolgálatára.

Úgy gondolom, fogalomtörténeti szempontból ezek a legfontosabb gondolatok, ugyanakkor fontosnak tartom azt is, hogy a civil szféra szereplőinek a civil szférára vonatkozó meghatározásait ismertessem, még akkor is, ha ezeknek helyi jellegük van. Helyi jelleget tulajdonítok most mind a kelet-közép-európai, mint az erdélyi magyar civil szférának, s bár tudom, hogy a két fogalom nem egyenrangú, mégis fontosnak tartom mindkettő ismertetését.¹⁴

Közép-Kelet-Európában a civil társadalom olyan mozgalomnak számított az 1980-as években, mely a hatalom ellenében szerveződött, de nem a hatalom felváltására, hanem annak visszaszorítására.

Somai József szerint az erdélyi civil szféra mozaikállapotú, nehezen körülhatárolható, individuális egységekre széteső, szervezetlen entitás; nincs arányos

és átfogó ágazati rendszere, hiányzik a közösségi értékrendek kialakításának stratégiája. Nem történt meg a civil közösségi identitástudat meghatározása, hiányzik a társadalmi szintű civil kontroll szerepkör érvényesítése, hiányzik a saját belső erőn alapuló, önálló gazdasági háttér és ennek sajátos pénzügyi rendszere, a függőségi rendszerekkel szemben pedig nincsenek meg a partnerség érvényesítését szolgáló eszközök. A román állam támogatásának nagyságrendje jelentéktelen, és az is kihasználatlan, a vállalkozások vagy tehetetlenek, vagy hiányzik a a támogatási készség.¹⁵

Erdélyre vonatkozóan Egri István a következő gondolatokat fogalmazza meg *Fejlődésre ítélve* című cikkében: „Kisebbségi társadalmunk saját érdekeinek érvényesítését önépítő módon biztosít(hat)ja. Az ÖNépítkezés nem csak azért szükséges, mert mások nem tudnak, vagy nem akarnak rajtunk segíteni, hanem azért is, mert a mi igényeinket és érdekeinket mi ismerjük a legjobban, és ezért a számunkra legmegfelelőbb és fenntarthatóbb megoldások a mi kezdeményezéseinkre születhetnek meg. Tehát az erdélyi magyarság sorsáért elsősorban saját maga felelős, és a saját érdekeinek érvényesítését elsősorban saját önszerveződései, azaz civil szférája segítségével valósíthatja meg. Egyik legfontosabb jellemzőjéből, az önkéntesség elvéből adódóan a civil szféra az alulról jövő kezdeményezések intézményrendszerének tekinthető. Éppen ezért a nemzeti kisebbségek civil kezdeményezései az önvédelem természetes igényét követve szinte kivétel nélkül nemzeti jelleget is öltenek. Nem az a kérdés, hogy jó-e vagy rossz számunkra a civil szervezetek etnikai alapú elhatárolódása, ez egy „Isten adta állapot”, amelyet kötelességünk becsületesen felvállalni. A feladat az, hogy az adott helyzetből származó hátrányokat és előnyöket felismerjük, és tudatosítsuk, hogy az előzőket leküzdhezzük, az utóbbiakat pedig minél eredményesebben hasznosíthatjuk.

Az eddigiekben kifejtett érvek támaszkodva kijelenthető, hogy az identitásvédelem nem konzerváló, passzív állapot, hanem a fejlődést szolgáló, felelős, tudatos és cselekvő viszonyulást jelent. Ez pedig önépítő társadalmunk esetében a közösségszervezést felvállaló intézmények és az intézményrendszer fejlődőképességén múlik. Nem könnyű megtalálni a megoldásokat, azonban más út nincs, és nem hivatkozhatunk folyton külső okokra, miközben a felelősséget és a sikertelenséget mások nyakába varrjuk. Önmagunkkal kell megvívniuk a legnagyobb harcot, be kell látnunk, hogy a sorsunkat meghatározó igazán lényeges dolgok rajtunk múlnak.

A valamilyen nemzetiséghez való tartozás az azonos nyelvet beszélő, ha-

gyományokat és értékrendet magának valló közösségekhez való kapcsolódást jelenti. Tehát az identitás elsősorban közösségi vagy, a közösségépítés (önépítkezés) pedig ennek megőrzését is szolgálja.”

Salat Levente szerint az erdélyi civil szféra háromféle függőségnek van kitéve: a román állammal, a magyar állam költségvetésével és a romániai magyarság politikai vezetésével szemben. Somai József szerint pedig ehhez még hozzáadható a kis- és középvállalkozókkal, és az Európai Unióval szembeni függőségi viszony is.

2. A politikai szféra (az állam) meghatározása

Ebben az alponthoz a politikai szféra különböző meghatározásait szeretném ismertetni röviden, hogy majd áttekinthessék a politikai és a civil szféra viszonyának tárgyalására, ugyanis ez utóbbi képezi dolgozatomban fő témáját.

Hegel *A jogfilozófia alapvonalaiban* úgy ír az államról, mint etikai eszméről és a szubsztanciális akarat valószínűségről, mely nem tévesztendő össze a civil társadalommal.

Max Weber szerint „a modern államot szociológiailag csak egy sajátos eszközzel definiálhatjuk [...], amely nevezetesen a fizikai erőszak, [...] persze nem ez az egyetlen eszköze [...]. Ma azt kell mondanunk, hogy az állam az az emberi közösség, amely egy bizonyos területen belül a fizikai erőszak monopoliumát (sikerrel) igényli [...]”,¹⁶ ugyanis a legitim erőszak alkalmazása kizárólag az állam ellenőrzése alatt van.

„A 'politika' ezek szerint: törekvés a hatalomban való részesedésre vagy a hatalom megszertetésének befolyásolására, akár államok között, akár valamilyen államon belül a hozzátartozó embercsoportok között.”¹⁷

Kende Péter szerint a politika „az emberi cselekvés, az emberi okoskodás egy sajátos metszete, az a dimenziója, amelybe az emberi együttélés problémái tartoznak a szó legtágabb értelmében”.¹⁸ Kende Péter szerint a „politikai közösség az emberi, azaz a társas lét alapvető, meghatározó kerete; politikai közösségen kívül nincsen emberi lét”.¹⁹

3. A civil és a politikai szféra viszonya a különböző társadalmakban

Hegel szerint, ha „az államot ösztetivesszük a civil”²⁰ társadalommal, rendeltetését a tulajdon és a személyes szabadság biztonságában látják, akkor az egyes embereknek, mint olyanoknak, az érdeke a végső cél, amely egyezsíti őket, ebből pedig éppúgy következik, hogy az ember tetszésétől függ, tagja-e az államnak. Csakhogy az állam viszonya az egyénhez egészen más.

Mivel az állam objektív szellem, magának az egyénnek csak úgy van objektivitása, igazsága és erkölcsisége, hogy tagja az államnak.”²¹

Habermas szerint ma a társadalmi szerveződések azok, amelyek az államhoz kapcsolódva működnek a politikai közszférában,²² akár a politikai pártok közvetítésével, akár közvetlen módon, a közigazgatás és a politikai közszféra között létező kölcsönhatások által.²³

Michael Walzer szerint az állam nélkülözhetetlen tényező még akkor is, ha az egyesületek hálózata rendszerint szembeszegül az állambürokrácia szervezői reflexeivel, mert amennyiben a civil társadalom maga-

A civil társadalom teljesítményét pedig mindenekelőtt annak alapján lehet elbírálni, hogy polgárai képesek-e a maguk és a hozzájuk közel állók érdekeit tágabb összefüggésekben mérlegelni, valamint, hogy munkálkodnak-e olyan politikai közösség és közhangulat érdekében, amelyek az egyesületi élet biztonságát és fejlődését képesek szavatolni.

ra marad, úgy egyenlőtlen hatalmi viszonyokat termel ki, amelyeket csak az állam képes egyensúlyozni, kiegyenlíteni. Talán fölösleges hangsúlyozni: csakis demokratikus állam termelhet ki magából demokratikus civil társadalmat, és csak kizárólag demokratikus civil társadalomtól várható el, hogy demokratikus államot támogasson. Az állampolgárságnak az a minősége, amely a demokratikus politizálást lehetővé teszi, a civil társadalmi egyesületi életben szerezhető meg, sajátítható el legközvetlenebbül.

Az állam azonban sohasem lehet pusztán az, aminek a liberális elméletek beállítják: a civil társadalom üres kerete. A civil társadalom kellő mértékben akkor tekinthető demokratikusnak, ha annak valamely szegmensében legalább tekintéllyel és felelősséggel felruházott szereplőkként ismerünk magunkra. Az államokat annak alapján is meg lehet ítélni, hogy milyen mértékben tudják szorgalmazni, bátorítani a közügyekben való, ilyen jellegű részvételt.

A civil társadalom teljesítményét pedig mindenekelőtt annak alapján lehet elbírálni, hogy polgárai képesek-e a maguk és a hozzájuk közel állók érdekeit tágabb összefüggésekben mérlegelni, valamint, hogy munkálkodnak-e olyan politikai közösség és közhangulat érdekében, amelyek az egyesületi élet biztonságát és fejlődését képesek szavatolni.²⁴

Kende Péter szerint a képviseleti rendszerre épülő parlamentáris, demokratikus köztársaság jellege szerint közelebb áll a civil társadalomhoz, mint bármilyen más államforma. Hiszen a képviselők, de még a pártok is elsődlegesen a civil társadalomból emelkednek ki, és ideális helyzetben, a törvényhozásban, valamint a kormányzattal szemben a civil társadalom szempontjait próbálják érvényesíteni.²⁵

Charles Taylor azt mondja, hogy a nyugati társadalmakban létezik az önálló, államtól független szerveződések palettája, és ennek hatása van a nyilvánosságra. De ugyanakkor van egy olyan tendencia is, hogy a civil szerveződések integrálódjanak az államba. Persze nagyon sok olyan szervezet is van Nyugaton, amely nem vesz részt a testületi egyezkedésekben. Néhányan az ilyen szervezetek közül tudnak hatni a politikára a lobbizás²⁶ által, vagy a nyilvános kampányok által, míg más szervezetek a paletta szélén helyezkednek el, így könnyű őket figyelmen kívül hagyni.²⁷

Taylor szerint az a gondolat, hogy a társadalom nem azonos a politikai szerveződéssel, döntő megkülönböztetés. Így ez a gondolat egyike azoknak a gyökereknek, amelyekből a későbbi civil társadalom fogalma ered, ugyanakkor a nyugati liberalizmus is ebből fakad.²⁸

Taylor elképzelhetőnek tartja azt, hogy a nem-politikai szférák a társadalmon belül egyre inkább önállósulnak. Szélsőségekben gondolkodva, ez politikamentes társadalom vízióját kínálja, ahol a kormányzók a dolgok adminisztrációjának adnak elsőbbséget. Kevésbé szélsőséges gondolkodásmód szerint az emberek reménykedhetnek egy olyan társadalom eljövételében, ahol a kereskedelmi- és ipari fejlődés az emberek közötti békeség megvalósulását szolgálja, így drasztikusan csökkenne a kormány szerepe, csökkentve az állam politikai, vezetési funkcióit.²⁹

Csak egyetlenegy szerző állítja, hogy a civil társadalom és a politikai szféra között pozitív kölcsönhatás jöhet létre. Alexis de Tocqueville úgy véli, hogy a civil szféra és a politikai szféra kölcsönösen pozitívan hatnak egymásra, legalábbis Amerikában: „a civil társulások egyengetik tehát a politikai szövetségek útjait, másrésztől azonban a politikai célú társulások tapasztalatai egyedülálló esélyt jelentenek a civil szervezeti élet módszereinek tökéletesedésében. [...]”³⁰

Magyari Nándor László azt írja egyik tanulmányában: „ami Erdélyt illeti, tényként fogom fel azt, hogy a politikai szféra és a civil szféra, legalábbis kisebbségi vonalon, erősen közel van egymáshoz, olykor keveredik, vagy szétválaszthatatlan 'egyéni’³¹ szálak

kapcsolják össze ezeket a területeket. Ez bonyolítja az autonóm civil szféra helyzetét, fejlődését, a máshol e szférára jellemző átláthatóság kialakulását.”³²

Egri István meglátásában mind a civil szférára, mind a politikai szférára szüksége van a társadalomnak, de más-más a szerepük és feladatuk. Ideális esetben, a két szektor viszonyát a szimbiózis fogalmával/jelenségével lehetne/kellene jellemezni. Ezeknek egymás hasznára kellene lenniük, és az együttélésnek soha nem volna szabad kiszolgáltatottságot jelentenie. Sajnos, Erdélyben nagyon távol állunk az ideális helyzettől. Az egymás hasznát kereső szimbiózis helyett függőségi viszony alakult ki, egészen pontosan: kiszolgáltatottá vált a civil szféra a politikummal³³ szemben. Ez annak köszönhető, hogy az RMDSZ adminisztrálja az erdélyi magyar civil szféra számára elérhető támogatások legjelentősebb hányadát.

Tehát következtetésképpen elmondhatom, hogy a civil társadalom akkor tud jól működni, ha rendelkezik bizonyos politikai értelemben vett szabadsággal, és nincs elkötelezve a politikai társadalomnak, nincs függőségi viszonyban a politikai szférával, és nincsenek személyi átfedések a két szféra között. Ezért van az, hogy az említett szerzők közül csak egyetlenegy állítja azt, hogy a két szféra pozitív hatással van egymásra. A többi szerzőnek az a véleménye, hogy a civil szféra, ha nem is államellenes, de úgymond „államtalanított” szféra, tehát elméletileg jól el lehet választani a politikai szférától. Gyakorlatilag azonban ez csak Nyugaton valósul meg ily módon, Közép-Kelet-Európára és Erdélyre nem érvényes, hiszen itt a civil társadalom igenis függő viszonyban van, több tényezőtől is függ egy időben, emellett pedig nagyon gyakran van személyi átfedés a civil és a politikai szféra között. Így a hatás inkább a politikai szféra részéről érzékelhető.³⁴ Erről a hatásról nem mondható el az, hogy pozitív, sőt, inkább megfosztja a civil szférát az őt megillető szabadságtól.

Következtetésem eléggé szkeptikus, de nem tartom kizártnak a civil szféra valamilyen szintű megerősödését, és majdani eltávolodását a politikai szférától. Ezáltal pedig a civil társadalom szabadsága és függetlensége valósul meg, követve a nyugati mintát.

Jegyzetek

1. Antonio Gramsci, 1971.
2. Molnár Szilárd: *Mit tehetnek a társadalmi/civil szervezetek, mozgalmak?*
3. Révész Béla: *Kor-kép*
4. A meghatározást a *Hutchinson's Encyclopaedia*-ból vettem.
5. John Locke: *Második értekezés a polgári kormányzatról*. Polis, Kolozsvár, 1999.
6. Magyarai Nándor László: *Civil társadalom, vagy amit akartok*. In: *Korunk*. 1995/11, 66.

7. A fordításban „polgári”-ként szerepel, a könnyebb nyomon követés érdekében használok a „civil” kifejezést.

8. G. W. F. Hegel: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlatok*. Részletek. In: *Az egyetemes politikai gondolkodás története*. Kézirat. ELTE – ÁJK, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993, 182 §, 310.

9. Salat Levente: *A romániai magyar civil társadalom az ezredfordulón*. In: *Civil Fórum-melléklet*. 2002. március-június, 3.

10. Jürgen Habermas: *A kommunikatív cselekvés elmélete*. I-II. köt., Budapest, ELTE. Kézirat. é. n.

11. Charles Taylor: *Invoking Civil Society*. In: *Blackwell Philosophy Antologies*. Ed.: Robert E. Goddin, Philip Pettit: *Contemporary Political Philosophy*. Australian National University, Canberra, 1998, 68.

12. Michael Walzer: *A civil társadalom fogalma*. In: *Korunk*. 1995/11.

Következtetésem eléggé szkeptikus, de nem tartom kizártnak a civil szféra valamilyen szintű megerősödését, és majdani eltávolodását a politikai szférától. Ezáltal pedig a civil társadalom szabadsága és függetlensége valósul meg, követve a nyugati mintát.

13. Kende Péter: *Politikai kultúra, civil társadalom és elit az 1988 utáni Magyarországon*. In: *Miért nincs rend Kelet-Közép-Európában?* Osiris-Századvég, Budapest, 1994., 244.

14. Magyarai Nándor László: *Civil társadalom, vagy amit akartok*. In: *Korunk* 1995/11., p. 8–11.

15. Somai József: *Rendszert teremteni a civil szférában*, 2002.

16. Max Weber: *Államszociológia*, In: *Az egyetemes politikai gondolkodás története*. Kézirat. ELTE-ÁJK, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993, 381.

17. Ibidem, 381–382.

18. Kende Péter: *Politikai közösség és nemzet*. In: *Miért nincs rend Kelet-Közép-Európában?* Osiris-Századvég, Budapest, 1994., 71.

19. Idem, 72.

20. A fordításban „polgári”-ként szerepel.

21. G.W.F. Hegel: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlatok*. Részletek. In: *Az egyetemes politikai gondolkodás története*. Kézirat. ELTE-ÁJK, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993, 258 §, 310–311.

22. Az angol nyelvű tanulmányban „politic public sphere”-ként szerepel.

23. Jürgen Habermas: *The Public Sphere*. In: *Blackwell Philosophy Antologies*. Ed.: Robert E. Goddin, Philip Pettit: *Contemporary Political Philosophy*. Australian National University, Canberra, 1998, 108.

24. Michael Walzer: *A civil társadalom fogalma*. In: *Korunk* 1995/11. 8–11.

25. Kende Péter: *Politikai kultúra, civil társadalom és elit az 1988 utáni Magyarországon*. In: *Miért nincs rend Kelet-Közép-Európában?* Osiris-Századvég, Budapest, 1994.

26. Lobbizás: érdekkijárárs

27. Charles Taylor: *Invoking Civil Society*. In: *Blackwell Philosophy Antologies*. Ed.: Robert E. Goddin, Philip Pettit: *Contemporary Political Philosophy*. Australian National University, Canberra, 1998, 66–67.

28. Idem, 70.

29. Idem, 74.

30. Alexis de Tocqueville: *Democracy in America*. Fontana Press, 1994.

31. Magyarai Nándor megjegyzése: Ugyanis az erdélyi politikai elit nemegyszer úgy próbálja feltüntetni magát, mint a civil társadalom, a civil szerveződések autentikus képviselője (formálisan van ilyen joga).

32. Magyarai Nándor László: *Civil társadalom, vagy amit akartok*. In: *Korunk*, 1995/11.

33. Pontosabban: az erdélyi magyar politikai elittel szemben.

34. A szerző megjegyzése: Nagy általánosságban fogalmazok itt, ugyanakkor tisztában vagyok azzal, hogy ez alól vannak kivételek, nem minden civil szervezet vezetője tölt be politikai funkciót is, és vannak olyan civil szervezetek, amelyek nem csak formálisan határozzák el magukat a politikától.

Felhasznált irodalom

1. Egri István: *Fejlődésre ítélve*. In: *Civil Fórum*, 2002.
2. Habermas, Jürgen: *A kommunikatív cselekvés elmélete*. I-II. köt., Budapest, ELTE. Kézirat, é. n.
3. Habermas, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Osiris, Budapest, 2002.
4. Habermas, Jürgen: *The Public Sphere*. In: *Blackwell Philosophy Antologies*. Ed.: Robert E. Goddin, Philip Pettit: *Contemporary Political Philosophy*. Australian National University, Canberra, 1998.
5. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlatok*. Részletek. In: *Az egyetemes politikai gondolkodás története*. Kézirat. ELTE-ÁJK, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993.
6. Kende Péter: *Politikai kultúra, civil társadalom és elit az 1988 utáni Magyarországon*. In: *Miért nincs rend Kelet-Közép-Európában?* Osiris-Századvég, Budapest, 1994.
7. Kende Péter: *Politikai közösség és nemzet*. In: *Miért nincs rend Kelet-Közép-Európában?* Osiris-Századvég, Budapest, 1994.
8. Locke, John: *Második értekezés a polgári kormányzatról*. Polis, Kolozsvár, 1999.
9. Magyarai Nándor László: *Civil társadalom, vagy amit akartok*. In: *Korunk*, 1995/11.
10. Molnár Szilárd: *Mit tehetnek a társadalmi/civil szervezetek, mozgalmak?*
11. Révész Béla: *Kor-kép*
12. Salat Levente: *A romániai magyar civil társadalom az ezredfordulón*. In: *Civil Fórum-melléklet*. 2002. március-június.
13. Somai József: *Rendszert teremteni a civil szférában*. 2002.
14. Taylor, Charles: *Invoking Civil Society*. In: *Blackwell Philosophy Antologies*. Ed.: Robert E. Goddin, Philip Pettit: *Contemporary Political Philosophy*. Australian National University, Canberra, 1998.
15. Alexis de Tocqueville: *Politikai és civil szervezetek viszonya Amerikában*. In: *Democracy in America*. Fontana Press, 1994.
16. Walzer, Michael: *A civil társadalom fogalma*. In: *Korunk* 1995/11.
17. Weber, Max: *Államszociológia*. In: *Az egyetemes politikai gondolkodás története*. Kézirat. ELTE-ÁJK, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993.

Székelty Tünde

BBTE, Történelem és Filozófia Kar –
egyetemi hallgató
sztunderrke@yahoo.com